UNIVERSAL LIBRARY
OU_204713
UNIVERSAL LIBRARY

Osmania University

Call No. T82
R16L

Accession No

Author [illegible]

Title [illegible]

This book should be returned on or bef
last marked below

19

లక్ష్మణమూర్ఛ

(ఆఱంకముల నాటకము.)

గ్రంథకర్త:

సోమరాజు రామానుజరావుగారు.

ప్రకటనకర్త:

చందా నారాయణశ్రేష్ఠి

బుక్కుసెల్లర్సు & పబ్లిషర్సు.

రెండవకూర్పు, 1000 ప్రతులు.

సికింద్రాబాదు:

శ్రీబాలాత్రిపురసుందరీ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడియె.

1933

కాపీరైటు రిజిష్టర్డు)

(వెల రు. 0—12—0

ఇందలి పాత్రలు.

పురుషులు

1	రాముఁడు	రామాయణ కథానాయకులు
2	లక్ష్మణుఁడు	

3 హనుమంతుఁడు — రామభక్తుఁడగు కపి.

4 సుగ్రీవుఁడు — వానరరాజు.

5 అంగదుఁడు — వానర యువరాజు

6	సుషేణుఁడు	వానరులు
7	నీలుఁడు	

8 రావణుఁడు — లంకాధిపతి.

9 విభీషణుఁడు — రావణభ్రాత యగు రామభక్తుఁడు.

10 ప్రహస్తుఁడు — రావణమంత్రి.

11 ద్విజింహుఁడు — రాక్షసకవి

12 ఇంద్రజిత్తు — రావణపుత్త్రుఁడు.

13	మహాకాయుఁడు	సేనానాయకులు.
14	దీర్ఘకాయుఁడు	

15 శుకుఁడు — రాయబారి.

16 సూతుఁడు — రావణసారథి

17 కాలనేమి — రావణుని మామ.

18	పంచముఁడు	కాలనేమి శిష్యులు.
19	పామండుఁడు	

స్త్రీలు

1 సరమాదేవి — విభీషణపత్ని.

2 మాయాసీత.

3 సులోచన. — ఇంద్రజిత్తుభార్య

4 త్రిజట — సరమ కుమార్తె

5 ధాన్యమాలిని — శాపగ్రస్తయై మైసలిగానున్న అప్సరస.

శ్రీ

లక్ష్మణమూర్ఛ.

ప్రథమాంకము.

రంగము:—సముద్రతీరము.

(ప్రవేశము:—హనుమంతుని దగ్గరనుండి మాణిక్యమందుకొను రాముఁడును, బరివేష్టించి కపులును.)

1. అనుబంధము.

రాము—ఆంజనేయా! ప్రభుకార్యవిధేయా! శతయోజనపరిమితం బగు సాగరంబును లంఘించి, యపారంబగు లంకాపురమును శోధించి, లంకిణీ యక్షకుమారాదిరాత్రించరులను దునుమాడి, పతిలాలసయగు జానకిం బొడగాంచి మత్సందేశవార్తల నెఱింగించి, రావణసభామధ్యంబున మధ్యందిన మార్తాండబింబంబుకైవడి వెలింగి, యీ దురాత్మున కాత్మపరిబోధంబుం గల్పించి, మఱియు సేనాపరాక్రమంబుం జూపి, లంకాపురం బామూలాగ్రంబుగఁ బుచ్ఛకీలాగ్నిజ్వాలికలం గాల్చియీ శిరోమాణిక్యంబును నా కర్పించిన నీ ఋణంబు నేను దీర్చుకొనలేను.

సీ. సంసారనామక • సాగరంబుఁ దరించి
నిగమక్రమంబును • నిలిపినావు

లవణాంబుధిఁ దరించి • లలనామణిని గాంచి
మించి ప్రియము గా • వించినావు
అఖిలదైత్యులకు సిం • హస్వప్న మగురీతి
భీమవిక్రమముఁ జూ • పించినావు
జంకులేకయె భూరి • లంకాపురంబు గం
భీరాగ్ని శిఖల క • ర్పించినావు

గీ. వారిజానన సందేశ • వార్త చేత
నను బునర్జీవితునిగ నొ • నర్చినావు
భళిరె హనుమంత! నిను మెచ్చ • వచ్చునయ్య
బ్రహ్మ పట్టాభిషేకంబు • వడయుమయ్య.

హను — దేవాదిదేవా! సదా నీదకూరవంబే నాకు బ్రహ్మపదం బగును. నాకు వేఱు బ్రహ్మపదంబేల రానూ?

2. అనుబంధము.

(తెర పడును.)

---

2. రంగము: — రావణసభ

(ప్రవేశము: — రావణుండు, కుంభకర్ణుండు, ప్రహస్తుండు, విభీషణుండు ఇంద్రజిత్తు, మహాకాయుండు, దీర్ఘకాయుండు.)

3. అనుబంధము.

రావ — అమాత్య బంధు మిత్ర వర్గములారా!

ఉ. లంకఁగాల్చి వార్ధి • లంఘించి వానరుం
డేగుపట వ మనకు • వేగు జేగి
యూరాలు వినములయ్యె • నా రాము వార్త నిం
తెలియఁ జేయుట మఱచి • రయ్యోనకట!

శుక, సారణులు రామునివార్త సక్రమముగా నెఱింగిరో కాక వారు సయిత మాదుష్టులవాతఁ బడిరో? రాముఁ డెక్కడ నున్నాఁడో? ఏమిచేయుచున్నాఁడో? ముందాతని ప్రయత్న మేమో? ఏమియుఁ దోఁచక నామనం బాందోళన మందుచున్నయది.

మహా — మహాప్రభూ! ఇందుల కింత యాందోళన మేల?

రావ — మహాకాయా! ఆందోళనమని మెల్లగా నందువేమి? ఆందోళనము కాదా మఱి? రామబంటునని పేరుఁబెట్టుకొని వచ్చిన కోఁతి, లంకయంతయుఁ గాల్చి చనుట మహోత్పాతహేతువుగ మీకుఁదోఁచుటలేదా? ఎన్నఁడునిర్మించితిమో; ఎన్నితరములనుండియు, నిత్యమంగళమును బచ్చతోరణముగ నెగడుచున్నదో అట్టి లంకాపురము స్మశానసన్నిభమగుట మన కశుభదాయకమును, నాందోళన కారణము నని నీకుఁదోఁచుటలేదా?

ఇంద్ర — జనకా! ధీరపురుషులగు మీకీనిష్కారణ సంశయ విషాదంబులు కూడవు. నాబ్రహ్మాస్త్రమున నొక్కవ్రేటున నేలఁ బడిన కపిని బద్ధఁ జేయుచుంటి నేమి? అదిగాక, లంక కాలుటన్న ప్రవాదముగాని యాకోఁతిశౌర్యమం దేమియున్నది? మీ రిట్లు చింతింపనేల? మీరు రాజసతియని వదలితిరి గాని యామర్కటు నీదివరకె నరకద్వారమున పిలిపింపకుందునా?

విభీ — బాలకా! మేఘనాథా! సుపుత్రుఁడవు జనించితివి! చాలు చాలు! నీతండ్రికెప్పుడు నిట్టి విషమే పోయుచుంటివి గదరా! ఏమీ! ఆంజనేయుఁడు శౌర్యవంతుఁడు కాఁడేమి?

4. అనుబంధము.

సీ. ఒకగంతులోన మ ♦ హోదధి లంఘించి
లంకఁ జేరినవాఁడు ♦ బంధింపఁదగునా?

తొలిముద్దుగాఁ జేసి ♦ యల లంకిణిం ద్రుంచి
నట్టి దోర్బలుఁడు సా ♦ మాన్యుఁడగునె?
సీతమ్మ నరసియు ♦ నిముసంబులో నేల
నణఁచిన రణవీరుఁ ♦ డల్పుఁడగునె?
యుపమాన భవన స ♦ మంచితంబగు లంక
నిప్పు గాల్చినవాఁడు ♦ హీనుఁడగునె?

గీ. రామదాసుఁడై యిట్టి కా ♦ ర్యములొనర్చు
వీరుఁడగు రాముసఖుఁడిది ♦ వె[illegible]వలదె?
దారుణంబగు విషమ సం ♦ దర్భమందు
భావియోచన లేకిట్లు ♦ పలుకఁ దగునె?

రావ — విభీషణా! మీ యందరిచిత్తము లెట్లుండునో, తెలిసికొన వలయునని నే నిట్లు ప్రశ్నించుచుంటినే కాని, కోతికి భీతి నంది గాదు.

ఇంద్ర — జనకా! ఏదియో ఆర్తస్వనము వినఁబడుచున్నది.

(తెరలో.)

దానవ సార్వభౌమా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

రావ — ఎవరది? శుకా! ఇటు రమ్ము. నా [illegible] [illegible]?

(శుకుఁడు ప్రవేశము.)

శుక — దానవసార్వభౌమా! రక్షింపుము! రక్షింపుము!

రావ — శుకా! నీకు బాధయేమి? నిన్నెవ్వరు బాధించిరి?

శుక — ఏమి చెప్పఁగలను? మహాత్మా! అసంఖ్యాకములయిన గోలాంగూల కపియూథంబు లార్చుచు నాపైఁబడి ప్రాణావశిష్టునిఁగాఁ జేసినవి?

రావ — ఆఁ! ఆఁ!! ఎంతపనిచేసిరి కపిచండాలురు? శుకా! తరువాత?

శుక — స్వామీ! తరువాతఁ బులిచర్మమువలె మడతవేసి చంకను

చెప్పుకొని రామనామానుస్మరణాసక్తుఁడను గోతి యొకఁడు నన్ను మోసికొనిపోయి యొకపురుషునియెద్ద నుంచెను.

రావ — ఎవఁడాపురుషుఁడు? రాముఁడా యేమి?

శుక — విన్నవించుచున్నాను. నేరేడుపండుకన్న లేతరంగువాఁడు. పట్టుకన్న నిగనిగఁగల వస్త్రముఁగలవాఁడు. పూర్ణిమనాఁటిచంద్రబింబమువలె కళకళలాడు మొగముఁ గలవాఁడు, అంతమైనను విడువని శాంతముఁ గలవాఁడు. జపాపుష్పసంకాశమైన కపోలములుఁ గలవాఁడు.

రావ — ఛీ! బానిసా! ఈ పాపవర్ణనయంతయు నేల? తొత్తువై వాని కడఁ బడిచావక తిరిగివచ్చితి వేమి?

శుక — ఆజ్ఞ తలంచితిని గాని, రాముఁడు మీతోడ నొకమాట చెప్పుమనుటచే నిట్లు తిరిగి రావలసివచ్చినది.

రావ — ఏమి చెప్పుమనెను?

శుక — అవధరింపుఁడు:— స్వామీ! ఇవి రామమూర్తి మాటలు. ఓ దానవచక్రవర్తీ!

సీ. నలుమొగంబుల తన ♦ కలమానంబునఁ బని
మొగములు సిరి నం ♦ భూరి [illegible]
హర్షంబు నందిన ♦ యజునకా [illegible]
వార్త నెఱిఁగించి ♦ కనటు ముంచి
చిన్నబుచ్చఁగలేను ♦ చెఱబట్టితివి, హా
జానకి నిచ్చి సా ♦ ష్టాంగవమునము
కానిచో స్వామిగ ♦ గ్రముఁను నీ రంత్రంబు
నను ముంచి సీ పుర ♦ గాంబు నింక
గీ. నా యశః పవిత్రమున గ్రాసి ♦ నవినభప్రన
కెలుకఁ జేసి నేత్రంబుల ♦ నెనిఁగించిఁట

బాష్పముల రాలఁ జేసి యా • పరమపూజ్యు
మైల స్నానముఁ జేయింప • వలసివచ్చె
నని విచారించు చుంటినో • యసురనాథ!

రావ—ఆఁ, ఏమి? శుకా! ఎంతనిశ్చయముగా నిట్టికాయబారమును దెచ్చితివి? ఇట్టి యసందర్భవాక్యముల నాడిన పాపాత్మునకు బంటవై, బానిసవై, నా చెవులు చిల్లులుపడ నిట్టివార్తఁ దగుదు నని మోసి తెచ్చితివటరా? ఛీ తులువా! నా యుప్పుఁ దినిన విశ్వాసము కుక్కకైనఁ గలదు గాని నీకు లేకపోయెను! విశ్వాస మున్నవాఁడ వైనచోఁ బ్రాణములకైనఁ దెగించి రామునిపై విజృంభింపకుందువా?

విభీ—అన్నయ్యా! చారునిపై నాగ్రహింతురేల? వాని ధర్మమును వాఁడు నిర్వర్తించెను.

రావ—విభీషణా! నీకు తెలియ దూరకుండుము. ఇట్టి పావురపుబీర్జమువంటి గుండెకాయలుగల పిరికిపంద లింకెంద ఱీసభలో నున్నను నిటుల వామపాదమునఁ దన్ని సాగనంపెదను. ఛీ, పౌరుషహీనుఁడా! ఛీ విశ్వాసఘాతుకుఁడా! నా సభ వదలి పో. (లేచుచున్నాఁడు.)

శుక—(స్వగతము) స్వజనావమానకారకుఁడ వగు నీకుఁ గొంతుకోఁతయుఁ దప్పదులే, తొందరపడకు. (నిష్క్రమించును.)

రావ—సభాసదులారా! వింటిరా వింటిరా? ఈ రాముని దురాలాపములు! ఈ రాముని యశక్తదుర్జనత్వము! తాను నా గతికై విచారించుచుండెనఁట! హాహా హా హా! ఏమీ! రామునకు నాపై నెంత దాక్షిణ్యము? ఎంత యనురాగము? బ్రహ్మదేవుఁడు తన నుదుట సదా విచారమే లిఖించియుండగా నా కొఱకిప్పుడు క్రొత్తగా విచారించునేమి?

సీ. సర్వసిద్ధంబైన ♦ సామ్రాజ్యయత్నంబు
భంగమౌటకు మది ♦ వగవలేదొ?
సవతితల్లియుఁ బితరు ♦ జనకుండు నేకమై
యడవులఁ గంపఁగ ♦ మిడుక లేదొ?
పదునాలుగేడులు, ♦ వనములందుఁ జరించి
దీనతనందఁ జిం ♦ తింపలేదొ?
అలి, నయోనిజ, ♦ సవసిజ, నేను హ
రింపంగఁ దావిచా ♦ రింపలేదొ?

అనయు మడవి నలో లక్ష్మ ♦ ణా! యటంచు
నేడ్చు గతికైన కుందు వ ♦ హింపలేదొ?
తుదకు భార్యను గొన్నట్టి ♦ దుర్గతిని వ
చించి జాలినిఁగొని విచా ♦ రించినాఁడె?

ఇంద్ర—దానవసార్వభౌమా! మీ రారామునకుఁ గీమునకు దల్లడిల్ల నక్కఱలేదు. వానిని తృణమాత్రముగానైన నూహింపన క్కఱలేదు. భండనప్రచండా రాతిఖండన మహాశౌండుఁ డగు మీ పుత్రుఁ డింద్రజిత్తుఁ డుండఁగా మీ కీసంశయములతో నేమిపని? మహారాజా! ఇ[illegible] కేమందువు?

మహా—మహాప్రభూ! ఏమందును? సమస్తవానరసైన్యసమేతంబుగ రామలక్ష్మణులు సీతావియోగ విషాదనామోచ్చారణయుతులై సంగ్రామకాళికి భూతబలి యీయఁబనుట నిర్ధారణ మందును. దైత్యదానవపరివేష్టితులై కుబేరాసనమధ్యమున మిణుకుకనకదీప్తి ప్రభారాసులు దిగంతంబులకు వింత కాంతు లొసంగ సమస్తాభరణభూషితులై మీరు, రామపత్ని సీతతోఁ గల్యాణము నంది యీ లంకాపురము నాచంద్రతారక ముగాఁ బరిపాలింతు రందును.

ద్విజం.—కాదు కాదు. మహాప్రభూ!

ప్రహ.—ఛీ పశువా! శుభములో నశుభము నాడితి వేమి?

ద్విజం.—కాదు కాదు. మహాప్రభూ! ద్విజంహాకవిసింహాగర్జములను నవరత్నపద్యమాలికాభివర్ణములను, దేవర యొసంగు గండ పెండేరముల, నానుము మహాకాయుఁడు మఱచినాఁడని విన్నవించుచుంటిని.

మహా.—వైద్యుఁడవగు కవివి, విషముచేతనైనఁ బ్రాణముచేతనైన చంపఁగలవు. నిన్ను మఱతుమా! దీర్ఘకాయా! రావణ విజయమున నీ యభిప్రాయ మేమి?

దీర్ఘ.—ఏమున్నది? తండోపతండంబులై, భూనభోంతరాళములు పటాలున బ్రద్దలగు తెఱంగున, వార్చిపేర్చు నీ దానవయోధాగ్రేసరసమానీత సేనాసాగరంబుల యెదుట కోతులుకొండ ముచ్చులు నిలువఁగలవా? నిలిచి గెలువఁగలవా? లంకాపురమునఁ బుట్టిన దోమయైనను, నీ పదునాలుగు జగంబుల వారిలోనొక్కనికైన వెఱువ బనిలేదు. రణమున నానందము. సీతారావణ కల్యాణవార్తలను చెవులార విందము. ప్రహస్తా! నీ యభిప్రాయ మేమి?

ప్రహ.—మా ద్విజంహాకవి యభిప్రాయ మెంతో నా యభిప్రాయ మంతే! ఇఁక విభీషణు నడుగవలయును.

ద్విజం.—(అప) విభీషణా! ఈపదరుబోతు లందఱు నేమేమో శూరాలాపము లాడుచున్నారు. వీరందఱికు బుద్ధివచ్చునట్లు మాటాడుము. (ప్రకాశముగా) విభీషణా! నీవేమి యూరకుంటివి? రావణవిజయము నీకు సందేహాస్పదమా యేమి?

విభీ.—ఆహా! ముమ్మాటికి!

రావ — విభీషణా! ఎందుచేత?

విభీ — దానవనాథా! ఎందు కీవీరాలాపములు? ఎందుల కీనిరర్థక కాలయాపనములు? ఎందుల కీయాడంబరవాక్యములు? ఎందుల కీసన్నిపాతసల్లాపములు? నీహృదయముం గనిపెట్టి విన్నన్న చెప్పినది వేదమనునట్లు తలలూచి యుపమార్గమునం బోవు నిన్ను మఱింత కంటకావృతమగు మార్గమునకు లాగు నీవీరమ్మన్యులందరు నిన్నుద్ధరించి గెలిపించువారనియే నమ్మి కొంటివా?

గీ. ప్రభు దయారంస నిరత సం ♦ పాదనకయి
చెవిఁ గొఱుకువారు, నిచ్చకాల్ ♦ జెప్పువారు,
వంచకవినయమును నటి ♦ యించువారు,
తత్క్షణము గొంతు గోయంగఁ ♦ దగినవారు.

నీమనస్సురంజించి నీసొమ్ముఁదినుట కెన్నిప్రియవాక్యములనైనఁబలికి తుదకు నీధనముతోఁబాటు ప్రాణమును హరింపనున్న నీ యాశ్రిత తతులు వారసతులవంటివారని నమ్ముము. జ్వరితునకు నేలవేముకషాయమువలెఁ దుదకు సుఖమునిచ్చు మాఁవంటివారి విహితబోధనము వినక నిచ్చకంపుమాటలకు లోనగుదు రేని మధుమేహముగలవాఁడు శర్కరసేవించిన ఫలితముఁగలుగఁగలదు. నీకీర్తిని, నీ క్షేమమును, నీ బ్రదుకును గోరి నీకు తమ్ముఁడను గావున నీ యాగ్రహమునకు జంకక, నీపలననుపకారమున కాశింపక నిష్కల్మముఁడనై వచించునా మాటలయందు, గంటసేపటినుండియు గ్రుక్కతిరుగకుండ నుపదేశించిన వారిపలుకులందుంచిన విశ్వాసమున సగము విశ్వాసముంపుఁడు. నాపలుకులలోని సత్యాసత్యముల నొక్కయరనిముసము—ఒక్కయరనిముసముచాలును—చక్కఁగా నాలోచింపుఁడు. సీతను దెచ్చుట న్యాయమో అన్యాయమో చింతింపుఁడు.

రావ— సీతాపహరణ మన్యాయ మేమి? రాముఁడు మనచెల్లెలి నవమానించి ముక్కు చెవులంగోయుట న్యాయమయ్యెనా? అందుల కీప్రతిఫలముచేయుట పాపమనుచుంటివా?

విభీ—శూర్పణఖాభంగమునకే మీరీప్రతిక్రియ చేసినచోఁ గొంత వఱకు సమ్మతింపఁదగును. సీతాదేవిని మీరాసించి తెచ్చినం దుననే యిట్టి దుష్కీర్తి గలిగెను. దానికేమిగాని—

రావ—సీతను దీసికొనివచ్చి యేమపకృతి గావించితినని లోకులు నన్నుఁ దెలివిమాలి దూషింపవలయు? జానకిని సిగపూవు వాడకుండఁదెచ్చితిని. అశోకవనమున నుంచితిని. మహావైభ వంబులను సమర్పింతునంటిని. వివాహమాడి రాక్షసరాజపట్ట మహిషివగుమంటినిగాని నీచుఁడగు రామచండాలుఁడొనర్చి నట్లు ఆఁడుదాని నవమానింపలేదే? సీతను నే నవమానింపనే వలయునన్న రామలక్ష్మణుల కున్నపాటి ఖడ్గసాధనములు న కడ లేకుండెనా? రెండుచేతుల తుచ్ఛనరాధమునిపాటిచేతుఁ లేకుండెనా? కోయవేవలయునన్న సీత ముక్కు చెవ్రు మాత్రము మేము కోయలేమా? కోయించలేమా? అట్లు చేసితిమా! స్త్రీజనమానరక్షణబుద్ధి లేని రామునకు బుద్ధి వచ్చుట కీపనిని జేసితిని.

ప్రహ—ఆహాహాహా!!! ద్విజిహ్వా! మనరాజుగారెంతదూరపు మాటను సెలవిచ్చిరో వింటివా!

ద్విజి—(అప) ఇచ్ఛకాలముండకొడుకవుగాసి పెండ్లియాడదలంచిన కాంత ముక్కు చెవ్రులు గోయ్యు రసికు నెందైనఁ జూచితివా! పోనిమ్మాచుప్పనాతియే సీత కపాయమొంచెను గాని రామ లక్ష్మణుల పల్లెత్తుమాటాడినదా? (ప్ర) ఆహాహా!! మహా రాజుగారి ధీరోదాత్తత!

విభీ—మహారాజా ! ఏటి కీగతజల సేతుబంధనము ? సీతాపహారణార్థమై మీరు పదినెలల క్రిందట మారీచాశ్రమమున కేగునప్పుడు "సీత మహామారి. వలదు. తేవలద" ని చెప్పిన మీరు పెడచెవిం బెట్టితిరి. పదునాలుగువేలకంచురథముల ఖరదూషణులు గతించిరి. మారీచుఁడు మడసె. సురనాథుల కజేయయగు లంకిణి చచ్చెను. జంబుమాలి సమసెను. అక్షయకుమారుఁడు హతమయ్యెను. లంకాపురము పావకార్పితం మయ్యెను. శుకసారణులు తన్నులు తిని వచ్చిరి. సీత లంకఁ జేరక మున్ను గలశాంత మిప్పుడు లేదు. ఆయానంద మిప్పుడు లేదు. దినమున కొక నూతనోత్పాతము సంభూతమగుచుండుటయు బొట్టకై చేరిన నీ బానిస లందఱును దాని నెట్లో సమర్థించి హర్షించి వీరాలాపము లాడుటయును, మీ రాకల్లబొల్లిపలుకులు నమ్మి కన్నులు మూసికొని వర్తించుటయు నేఁకఁ జూచి సహింపలేను. అన్నయ్యా! మీరు నన్నేమన్నను సరియే. ఈ దుస్తంత్రములు నీ యుచ్చకములు, నీ వృథావాగ్వ్యాపారములు రాముని యందు గవ్వపసి చేయవు. ఆరాముని బంటయి వచ్చిన కపిమాత్రునిఁ గదలింపలేక గొంపలంటించుకొనిన యీశూరులేమి ? రాముని గెలుచుటేమి !? సోదరా ! చెడవలదు. మీ మేధస్సునుపయోగింపఁ దగినతరుణ మిదియే! ఈమీపాలవారందఱు పై వేసాలవారే! పనిమొదవినపుడుపయోగింపఁదగరు. ఇప్పటికిం కను మన కేమియుఁ జెడలేదు. చెడఁదగినది ముందున్నది. భావివినాశమును భావమునఁ దిలకింపుఁడు. ఇప్పుడే సీతను రామున కిండు. శూర్పణఖను వారూరకే శిక్షింపలేదనియు మనతో శూర్పణఖ చెప్పినమాటలయందసత్యము గలదనియు, వినియు శూర్పణఖాపమానప్రతీకారమని చెప్పెద

రేమి? ఇంతకు శూర్పణఖయే మూలము! సీతను రామునికిచ్చి సుఖముగా నుండుము అన్నా! రావణా! నా పలుకులు వినుము. చెడవలదు. చెడవలదు. చెడవలదు.

5 అనుబంధము.

ప్రహ—(అప) ద్విజంపా! విభీషణుఁడు మనలందఱ వరుసపెట్టి తిట్టుచున్నాఁడు. రావణునకొక నేపాటిమాత్ర తగిలించి వీని శృంగభంగము చేయింపలేవుగా!

ద్విజం—(అప) తొందరపడకు. సమయము రానీ! వీని సముద్రము దాటించెదనులే!

ఇంద్ర—తాతానుజా! ఏమిపలుకు లివి? నాతండ్రి మాకు పితృతుల్యుఁడు, మకందఱకును రాజు, సకలరాక్షసరాజ్యమునకును-కాదుకొంచెము తక్కువగా పదునాలుగుజగములకు నేలికయయిన యీసార్వభౌముఁడు మనుజుఁపడి యొకనరపురుగు కాంతను దెచ్చెనఁట. వీరివర్ధితమగు రాక్షసవంశమున జనించిన యిందఱు బ్రదికియుండ నాతనికోర్కె తీర్పఁబడదఁట. ఛీ! ఎంతలజ్జయగు మాటాడితిరి? ఇది యెంత పెద్దవిషయము! ఉష్ణాననూదనంతరిక్షమున కెగిరిపోవలసిన నరునిపాదములపైఁ దెచ్చినకాంతను పడవేయవలయునుగా! ఆ కులటకొఱకెంత కష్టము జించుకొంటిరి! ఎంతయుత్పాతము సూచించితిరి? పాపము!

విభీ—ఓరీ వెకలీ! మేఘనాథా! ఇంద్రుని జయించినగర్వము నీ శల్యములనుండి తల కెగఁదట్టి నీనోట నీకారులు ప్రేలించుచున్నది. సాధ్వియగు సీతాదేవి నిట్లు కులటయన్న నీ కెట్టి దుర్మరణమును విధి నిర్ణయించియున్నాఁడో కదా!

ద్విజిం—(అపహారించి రావణునితో) మహాప్రభూ! భర్తృదారకుని
స్మృతి నీచండాలుం డెట్లు సూచించుచున్నాఁడో వింటిరిగదా!

ఇంద్ర—అక్కయ్యా! పెద్దలని మి మ్మనేక మాఱులు మన్నించితి. ఇం
కెన్నిమాఱులో మన్నింపలేను. ఏవేళకాగ్రహముమీఱి యే
మిగాపింపవలసివచ్చునో యని భీతిల్లుచుంటిని. తమ కింత పి
ఱికితనమైనచో గృహమున కరిగి సుఖముగానుండఁగూడదా?

విభీ—ఓరి బుద్ధిహీనుఁడా! ఒకచెంపఁ గొట్టిన పాలు నొకచెంపఁ
గొట్టిన నీరునుగల నీవఁటగా నాపిరికితన మెన్నునది!?

రావ—మేఘనాథా! నీ వూరకుండుము. నీవాతనితోఁ బ్రసంగింప
వలదు. విభీషణా! ఇది పిఱికితనము గాకేమి?

విభీ—నయోపదేశము పిఱికితన మెట్లగును? ధర్మచింతనము ధైర్య
హీనత యెట్లగును? వినయబోధనము వీర్యాభావ మెట్లగును?

రావ—ఏమి! ఏమి! నయోపదేశమా? ధర్మచింతనమా? వినయ
బోధనమా? హహ్హాహ్హా! ఎంత వెఱ్ఱి! ఎంత నవీన రాద్ధాం
తసిద్ధాంతము! నయవినయధర్మంబులు నీవలన నేఁడు
దానవకులంబునకు గ్రొత్తగాఁ గలుగనున్నవా?

గీ. రాజులందు నుగ్ర • రణమందు దయసున్న
వైశ్యులందు సత్య • వాక్కు సున్న
శూద్రజాతియందు • శుచియును సున్న యీ
మూఁడు నసురులందుఁ • జూడఁబోము.

దైత్యదానవులకు క్రౌర్యమే విభూషణము. దౌర్జన్యమే ధర్మ
ము. నరాశనవృత్తియే న్యాయము. శౌర్యవంతులగు మన
కేడ? దయయుండు టేడ?

విభీ—క్షమింపవలయును. మహారాజా! బ్రహ్మవంశసంభూతులమ
గు మనయందు దయయెప్పుడు నశించునో యుపక్రమము న

ప్పుడే నశించును. బ్రాహ్మణుఁడు స్వధర్మమునుండి విముఖుఁడైనతోడనే సకలధర్మవినాశ మగును. వానిరాజ్యంబు కల్లోలదేవత కాస్థానమగును.

రావ—ఓరి స్వజన్మవిస్మృతుఁడా! మనము బ్రహ్మరాక్షసులముగాన బ్రాహ్మణులము కాము. నా యభ్యుదయముం గోరక వితండవాదము లాడుచున్న నిన్ను ఖరాసిఁబరిమార్చినఁ గాని యితరులకు జ్ఞానముఁ గలుగదు.

విభీ—ఆపని రామమూర్తి మిమ్ముఁ గావించునేమో యని భీతి నందుచుంటిని మహాప్రభూ!

రావ—ఏమి? రాముఁడు నన్ను చంపునని నిశ్చయముగాఁ బలుకుచుంటివా? రాముడుఁ నన్నుఁ జంపునా? ఛీ రామసేవకా! జ్ఞాతివైరముం బూని నా నాశనముఁ గోరుచుంటివా? తులువా! సురేంద్రాదుల గడగడ లాడించిన నానోటి కెదురాడిన చండాలుఁడు తమ్ముఁడైన సరే! తనయుఁడైనసరే! నా కరవాలాగ్ని కెర గావలసినదే. వాని రక్తమాంసంబులు భూతభేతాళ శాకినీఢాకినుల కాహారము జేసెద. రామవిజయమును నామరణమును సూచించిన దురాపనదు నీ రాత్రించరకాండముల నెదుటఖండించిలంకాపురీకవాటంబునఁదోరణంబుఁ గట్టెద. చనువిచ్చినకొలఁదియు, ననరానిమాటలాడిన నీవునాతమ్ముండవుగావు. నేను నీ కన్ననుగాను. నా హితమపేక్షింపక నా యొడిలోనిత్రాచుఁబాముౖవె నాతోమ్ముపై కుంపటివై నానాశనముం గోరిన నిన్ను నాపాదతాడనాహతికిఁబాలుగావించి పురము వెడలింపవలసినదే! ఛీ! చండాలుఁడా! విభీషణహతకా! నా యెదుటనుండి లెమ్ము. నీ మొగము చూడఁగూడదు. లేచిపోవేని నిన్నుఁజంపుట నిజము.

6. అనుబంధము.

విభీ—అన్నయ్యా! మీ చెవులకుఁ జక్కని పానకమువంటి మాటలాడకపోయితినని నన్నుఁ జంపెదననుచుంటిగా! అయ్యయ్యో! ఇదేమి యవివేకము? మహాప్రభూ! ఎన్నఁడైన నన్నుఁబల్లెత్తు మాటాడి యెఱుంగుదురా? ఇన్ని దూషణంబులు మీనోట వెలువడుట మీ వినాశంబునకే యని నాకు భయంబాదవుచున్నది. లంకాపురవువిలయకాలమును సూచించి నీమహాశాపితంబులకు నాశరీర మాపాదమస్తకమునుగడగడవణంకుచున్నది. తమ్ముఁడను మీ శ్రేయస్సుంగోరి నీడవలె నిలచి యేవిపత్తును రాకుండ నంతరాత్మవలె బోధించుచున్నాను. నాతప్పులను క్షమించి యొప్పులనే స్వీకరింపుఁడు. మీక్షేమము ను విూ రాలోచించుకొనుఁడు. నన్నుఁ జంపిన జంపుఁడు. మీపాదములకడ చర్మంబు నొలిచి సమర్పించుటకే సర్వసిద్ధముగా నున్నాను. నా రాజభక్తియందు సందేహించినను సరే! నన్ను ద్రోహి యనుకొన్నను సరే! నేను మీవిలయము నాసించితిననుకొన్నను సరే! మీరు బాగుపడినఁజాలును. మీకపాయము రాకున్నఁజాలును. మనవంశమును నిర్మూలముఁ జేయకుఁడు. మన పుత్రమిత్ర కళత్రములను సంగ్రామ భూమిపాలు చేయకుఁడు. దానవవంశము నరులచే నిర్మూలమయ్యెనను దుష్కీర్తి ఘటింపకుఁడు. నామనవి వినుఁడు. అంతదనుక మీపాదంబులనువదలను (పాదములపైఁబడును.)

రావ—(పాదములతో శిరముఁదన్ని)

7. అనుబంధము.

ఛీ! రామాభిమానీ! ద్రోహీ! లెమ్ము. నాపాదములఁ గళంక మొనరింపకుము. లెమ్ము. ఆరామునేయాశ్రయింపుము. నేను

నీహితమును వినను. నాసర్వ బంధువులు నశించిన సరే! కులము కూలిన సరే! నేను మరణించిన సరే! రాముని శరణనను. సీతను విడువను. నిన్ను క్షమింపను. ఇంకముందు నీవు నాకంటబడినం జంపక మానను.

విభీ— మహాప్రభూ! ధన్యుండను. మీపాదతాడనమువలన ధన్యుండనైతిని, కాని తమదర్శనము నాకుం దిరిగి యెట్టిస్థితిలోం గలుగునోయని విచారించుచుంటిని. నాతప్పుల నన్నింటిని క్షమింపుండు. నేనుమీకిం కేమియుం జెప్పదలంచుకొనలేదు. ఓసభాసదులారా! మీరందఱు నింకముందు దానవేంద్రుని తిండిం దినువారు. అతని యభివృద్ధిం గోరవలసినవారు అతని బ్రదుకే మీబ్రదుకు. నాహితోపదేశము నాసోదరునకు సహింపక పోయెను. మీలోనెవ్వరైన బుద్ధిమంతు లున్నచో దానవేంద్రుని ప్రాణములను రక్షించు దారిని జూడుండు. లేనిచో దానవేంద్రునినాశనము నిశ్చయము. నిశ్చయము. నిశ్చయము రావణరాజేంద్రా! నేను పోవుచున్నాను. సభాసదులారా! సెలవు. (నిష్క్రమించును.)

ద్విజిం— ఆహాహా! ఎంతబుద్ధిమంతుండు మనలనువిడచిపోయినాండు? అబ్బబ్బ! ఎంత యల్లరి చేసినాండు. దానవేంద్రున కిప్పుడు శని వదలి నట్లున్నది.

ప్రహ— కలిపురుషుండపు. నీవొక్కండవే వదలవలసియున్నది.

రావ— సభాసదులారా! ఇంక సభ చాలింపుండు. నాహృదయ మీదినమున కలతపడి యున్నది.

పరి— భాగ్యము. (అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము సంపూర్ణము.

తెర వ్రాలును.

శ్రీ

లక్ష్మణమూర్ఛ

ద్వితీయాంకము.

రంగము :— సముద్రతీరము

(తెరలో)

1. అనుబంధము.

జయ! రామభద్రా! జయ! రాజీవలోచనా! జయ!

సుగ్రీ— మహాత్మా! రామభద్రా! కపిసేనలు కోలాహలము చేయుచు సముద్ర సమీపంబునకు వచ్చుచున్నవి. కాలయాపనం బున కిది వేళ గాదు. సెలవీయవలయును.

నీలు— (త్వరగముతో ప్రవేశించి) రామప్రభో! ప్రమాదము ప్రమాదము. సుగ్రీవరాజేంద్రా! త్వరపడవలయును.

సుగ్రీ— నీలా! ఏమది?

నీలు— ఎవడో యొక రాక్షసుండు నలువురు పరిజనులతోడ నా కాశమార్గంబున మనవంకకు వచ్చుచున్నాడు.

సుగ్రీ— ఆ! ఆ! ఏమీ! దురాత్ముం డెక్కడ?

నీలు— మహాత్మా! అదిగో అక్కడ. మేఘమాలికలయందే దాగు చున్నాడు

సుగ్రీ—కపివీరులారా! త్వరపడుడు. అసురాత్ముని మార్గమధ్యంబు నన నెదుర్కొనుడు. వాని కంఠములు చీల్చి కాకులకాహార మిడుడు. రక్తంబును భూతములకు దర్పణము లొసంగుడు. చీల్చుడు. ప్రేల్చుడు. ప్రేల్చుడు.

(విభీషణుడు ప్రవేశము)

విభీ—రామచంద్రప్రభూ! రక్షింపుము రక్షింపుము. శరణాగతుండను. నీ కపకారమొనర్చువాండను గాను. నీదాసానుదాసుండను. నీ పాదరాజీవములం గొలువ వచ్చిన భక్తకోటిలోని వాండను. నీలనీరదశ్యామా! కోదండరామా! సద్గుణస్తోమా! రిపులోకభీమా! జానకీమనఃకువలయకామా! సంపూర్ణసౌందర్యనిరసితసోమా! రక్షింపుము. రక్షింపుము. నా సోదరులగు నీకపిలోకంబు పాదంబులం గొలుచువాండ. నీసేవాకైంకర్యమున నీపావన జీవితంబు విడుచువాండ. దురాత్ముండగు మాయన్న రావణపాతకుండు నన్నడుముకొలంపన్ని సభామధ్యంబున వెడలనడువ నీశరణంబు వేడవచ్చిన దీనుండను విభీషణ నాముండను.

రాము—ఓ విభీషణా! తెమ్ము. రఘుకులసంభూతుండనగు నన్ను శరణంబు వేడిన నీకు మరణం బెన్నండును గలుగదు. ఫాలాక్షుం డెదురై నగిటుడంచి నిన్ను రక్షించువాండ. సూర్యచంద్రనక్షత్రాదిగ్రహంబులును, భూమ్యాకాశంబులును, నష్టదిక్కులును, పంచభూతములును సాక్షులుగా నిన్ను రక్షించితిని. నీ కభయంబొసంగితి. ఈ రామబాణమే నీకు శ్రీరామరక్ష. ఈ భుజాయుగళమే నీకు పూర్ణరక్షణము. నా యండయే నీకు కోటయౌడ. కపులారా! ఈ విభీషణుండు శత్రుండని విరోధింపవలదు. పరుండని తలపవలదు. దనుజుడని యవమానింప

జేసెదను. నే నభయ మిచ్చితి. నా పాదంబులం బడి రక్షింపు మన్నవాఁ డెవ్వఁడైన సరే! రక్షింపక మానను.

8. అనుబంధము.

సుగ్రీ.—అయ్యయ్యో! మహాత్మా! ఇదేమి విపరీతము? ఎన్నఁడు కీడుఁగోరి యోజించుకొనఁడే! క్రూరుండగు రాత్రించరుఁడే! సీతాపహరణపాపమునకుఁ దగు రావణాసురుని తమ్ముఁడే! గర్భశత్రువునకుఁ గూర్చువాఁడే! ఇట్టి వానిని నమ్మి యిట్టి సంకట విషమసమయమున దగ్గఱకుఁ జేర్పవచ్చునా? రామచంద్ర ప్రభూ! ఇదేమి రాజనీతి? మాకుఁ జెప్పవలసినవారు గదా! త్రాచుపామును నోటిలోఁ జేర్చితి రేమి?

రాము.—సుగ్రీవా! నిక్కముగ రాజనీతిని నే నెన్నఁడు నాసించినవాఁడను గాను. మాఁడు సిద్ధమైన పట్టాభిషేకము నుబితృవాక్యముకొఱకు విసర్జించి యడవులఁ బట్టిన నే నిప్పుడు రాజనీతి నాసింతునని యెంచెదవా? రక్షింపుమని పాదములం బడిన శత్రుని రక్షించినప్పుడే నాకు గౌరవము గాని యహంకారమున నాతని వదలిన నా గొప్ప యేమున్నది? దేవేంద్రాదినిలింప విరోధి యగు రావణునకుఁ దమ్ముఁడైనఁ బుణ్యస్వభావుఁడగు సద్గుణుఁడైన విభీషణుఁడు నిష్కపటాంతఃకరణుండై నన్ను శరణాగతుఁడైన విశేషకార్య మేమి గలదు? ఆతని నొక్కనిని రక్షించుటయే కాదు. కపులారా! వినుఁడు. వివారంభ(?)ంపులను సాహంగా నుండుదురు గాక. సకల దేవతాగణములును రామునకు ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగఁ బలుకు సిద్ధాంతము నాలింపుఁడు.

గీ. ప్రకటముగఁ బ్రభుఁ డెవ్వరైనని • వచ్చుగాక
నేఁడు తాను ప్రభుండు రావణా • సుగుణ సహితుని

దీపితాచంద్ర మైన లం ♦ కాపురాధి
కార మీ విభీషణునకుఁ ♦ గట్టువాఁడ.

కపులందఱు—జయ్—శ్రీరామచంద్రునకు—జయ్.

రాము—విభీషణా! రావణుని వధింపకమున్నే లంకాపురాధిపత్యమును నీ కొసంగితిని. రావణవధానంతరము నీశిరమునఁ గిరీటము గీలించువాఁడ. ఇప్పటికీపుష్పహారముచే విభీషణ పట్టాభిషేకమహోత్సవానందము మాకందఱకుఁ గలుగుగాక (విభీషణునకుఁ బుష్పహారము వేయును. కరతాళములు.)

విభీ—ధన్యాత్ముఁడ! ధన్యాత్ముఁడ! రామచంద్రప్రభూ! చరితార్థుఁడనైతిని. దేవదానవ మానవాదులలో నీవంటి దయన మానచరిత్రుఁడు లేఁడు. నీ పాదపద్మములకన్న నాకు లంకాపురమే కాదు—స్వర్గపట్టాభిషేకమైన నానందజనకము గాదు. శత్రుని తమ్ముఁడని నిరాకరింతువని వ్యాకులత భీతితో నున్న నాహృదయమున కానందామృతాభిషేకమయ్యెను. కపివీరులారా! విధివశంబునఁ గ్రూరదానవవంశమున జనియించిన యీ నిర్భాగ్యుని వైరియని విరోధింపక మన్నింపుఁడు. మీకందఱకివే వేనవేల నమస్కారంబులు.

9. అనుబంధము

హను—విభీషణా!

10 అనుబంధము.

గీ. పంక్తియుంపకముఖ్య రా ♦ క్షసుఁడ నేనుఁ
వీరు కపులంచు నెంచక ♦ విమలమైన
నీదు సద్బుద్ధి నే నెంతు ♦ గెలిచినాఁడ
నన్నుఁ గాల్చినయప్పుడు లం ♦ కాపురమున.

(కౌఁగిలించుకొనును).

విభీ—మారుతీ! నీదయకుఁ గృతజ్ఞుఁడను,

సుగ్రీ—మహాత్మా! రామప్రభూ! శరణాగతులగు వారిని రక్షించుటే నాకర్తవ్యమని మీరు పలికితిరి. సంతసం బయ్యె. కాని మహాత్మా! విభీషణునకు లంకారాజ్యంబు నిచ్చితిరి గదా! ఇప్పుడు జానకీదేవి నర్పింప రావణుఁడే వచ్చి మీకు శరణాగతుండైన హో విభీషణ పట్టాభిషేకము నుపహరించుకొందురా?

రాము—సుగ్రీవా! ఎంత వెఱ్ఱివాఁడవు! రావణుఁడే నాకు శరణన్న చో నాతనికి నాయయోధ్య నిచ్చి నేను పర్ణశాలలోఁ గాఁపురముందునా?

సుగ్రీ—ఓహో! కపులారా! వింటిరా! రామచంద్రమూర్తి సౌజన్యము; రామచంద్రమూర్తి యాశ్రితవాత్సల్యము; రామచంద్రమూర్తి శరణాగతరక్షణాసక్తి.

రాము—సుగ్రీవా! కానికేమి గాని మనము సముద్రము లంఘించుటకుఁ దగిన ప్రయత్నంబు లాలోచింపుము.

సుగ్రీ—మహాప్రభూ! నత్వసన్నాహమైయున్నది. కపులందఱును పర్వత, వృక్ష, శిలాదులతోడ సిద్ధముగా నున్నారు.

రాము—మనమందఱము సముద్రుని బ్రార్థింతము.

(రాముఁడు దర్భశయనమున నుండును. సముద్రము కనఁబడును)

అందఱు—

11 అనుబంధము.

రాము—హే రత్నాకరా! సమస్తప్రాణిలోకాధారా! దుష్టరావణ హరణార్థము చనుచున్న మాకు దారి నిమ్ము. మమ్ము రక్షింపుము. (సముద్రము పొంగుచున్నది).

సుగ్రీ—మహాత్మా! ఏమి యిది? సాగరము మనపైకి మఱింత విజృంభించుచున్నది. ఏది మార్గము?

రాము—(కోపముతో) ఓరీ! సాగరచండాలా! ఏమిరా కండకావరము! సాహాయ్యంబునం బ్రార్థించినకొలందియు మిడిసిపడుచున్న నిన్ను నాశరకాండములచే బంధించి మఱి దమించెదం గాక!

12 అనుబంధము.

ఓరీ! దుర్మతీ! రామబాణదమనో◆ద్యోగంబు నూహింపకే
ధీరత్వంబున పొంగు నిన్ను భయవ◆ర్తిం జేసి పోగార్చి నీ
పారావార మతిక్రమించెదను గ◆ర్వం బెల్లఁ దూలించెదన్
శ్రీరాముం డను నేమిగాఁ దలఁచితో◆ ఛీ! వార్ధిదేవాధమా!

(అని శరంబు నెత్తగా) (సముద్రుండు ప్రత్యక్షమై)

12 అనుబంధము.

సము—రామచంద్రమూర్తి! శాంతింపుము. శాంతింపుము. అజేయంబగు నీబాణంబు ననాథుఁడనగు నాపై నెత్తకుము నిన్ను సందర్శించిన మహానందంబున నుప్పొంగితిఁగాని విరోధంబునఁ గాదు. నా యపరాధంబులను మన్నింపుము. విశ్వకర్మనందనుఁడగు నలునిచేఁ గ్రావంబుల నెక్కించి నా కుమారుఁడగు నీలునిచే నన్ను బంధింపఁజేసి శీఘ్రముగా లంకం జేరి దురాత్ముండగు రావణుని వధించి జయము నొందుము. నీకుఁ గల్యాణమగుఁగాక! రామచంద్రా! నాకు సెలవు. పోయి వచ్చెదను.

(నిష్క్రమించును)

(కపులు సాగరమును బంధించి దాఁటిపోవుచున్నారు)

తెరవ్రాలును.

౨ వ రంగము — రాజవీధి.

(ద్విజింహ వ్రహస్తులు ప్రవేశము)

ప్రహ — ద్విజింహా! ఈ వింత వింటివా?

ద్విజిం — ఏవింత? సముద్రముపైఁ బర్వతములు దేలుటయే కాదా! ఆఁ! వింటిని. ఇంతకుముందే!

ప్రహ — అదికాదోయి! అంతకన్న పెద్దవింత. వింతకన్నవింతా!

ద్విజిం — ఏదావింత?

ప్రహ — చుట్టుపక్కల నెవ్వరును లేరుగదా! బిగ్గఱఁగాఁ జెప్పఁగూడని వింత. రాజద్రోహములలోఁ జేరిన విషయము.

ద్విజిం — ఎందులకు?

ప్రహ — మన రావణరాజేంద్రుని సుగ్రీవుఁ డను కోఁతిరాజు వచ్చి పండ్లు విఱుగఁదన్నినాఁడు.

ద్విజిం — ఆ! ఆ! నిజముగానా? అట్లయిన నీ విషయ మింతరహస్యముగాఁ జెప్పనేమి?

ప్రహ — వెఱ్ఱివాఁడా! నాలుకపై జీడివత్తె గొప్పవారి యవమానము పొక్కు ననుకొంటివా?

ద్విజిం — నేనిది నమ్మలేకున్నాను. ఎట్లుతన్నినాఁడు? ఏమి జరిగినది?

ప్రహ — కపిసైన్యము సువేలాద్రిప్రదేశమున విడిసియుండఁగా రావణాదులు కోటబురుజుపై విచిత్రముగాఁ జూచుచుండిరి. ఆ తరుణమును గని పెట్టి సుగ్రీవుఁడు గోపురముపై కెగిరి రావణుని కిరీటములు దపయు, భుజకీర్తు లిరువదియు భూమిపైఁ బడునట్లు తన్నెను.

ద్విజిం — సెబాస్! ఆసమయమున రావణుని నేను చూచియుండిన నేని యొక పెద్దప్రబంధము వ్రాసియుందును [illegible]

ప్రహ — ఇంతవరకు రాజు విజయమును వ్రాసి పదిరాళ్ళు గడించు కొన్న యాస్థానకవుల నెఱుఁగుదుము గాని రావణావమానమును రచించినవారి నెఱుఁగను.

ద్విజిం — వెఱ్ఱివాఁడా! మేము సామాన్యకవులము గాము. వైద్యకవులము. మా కొకవంక కన్నీరు నొకవంక పన్నీరు నొకవంక భైరవి నొకవంక సన్నిపాతభైరవి, నొకదొన్నెలో నౌషధము నొక గిన్నెలో దులసితీర్థము.

ప్రహ — ఈ శుభాశుభసాంకర్య మెందులకు? నీకు పెట్టినాఁడు పెండ్లి, పెట్టనినాఁడు శ్రాద్ధమా యేమి?

ద్విజిం — అదికాదోయి! మాకు రెండు నేకకాలమున నింద్రజాలౌక్యము ఇదే బ్రతుకు దెరువు మార్గము. రావణావమానప్రబంధము నొకపెట్టెలోను, రామవిజయప్రబంధము నొకపెట్టెలోను దాఁచి మేము బంధిచేసి యున్నవో ముందుముందెంతయక్క ఱకు వచ్చుననుకొన్నావు? రాముఁడు గెలిచిన నిది, రావణుఁడు గెలిచిన నది బయటకుఁదీసి రెండవది కాల్చివేయుదును.

ప్రహ — నీ తెలివి తగులఁబడినట్లు లున్నది ఈగోప్య నీ రెండుపుస్తకములు బయటపడినచో రావణరాజు నిన్ను బ్రదికియుండఁగా కాల్చివేయును. ఈనాఁటి విశ్వాసమున కీ వెఱ్ఱిపేరము లేల? దీని నెవ్వరైన విన్న నంతముప్పు!

ద్విజం — అబ్బే! అబ్బే! లేదోయి, ప్రహస్తా! నే నూరకే పరిహాసమున కంటిని. నిజమనుకొన్నావా యేమి?

ప్రహ — దొంగకుండ కొడుకా! రెండు నావలలోఁ గాలుపెట్టిన వాఁడు జలాంతరప్రవేశమాసుఁడే యగును జాగ్రత్త.

ద్విజ — దాపు కేమిలే! దాపు కేమిలే! కాని ప్రహస్తా! నా కిప్పటికి తెమ్మఁ జెప్పవె నీ వేటికి సీతకై గొండెలు తేనేనఁట గాదా

ప్రహ—అవును. అవి రామనామమాహాత్మ్యముచేతనే తేలినవని చెప్పుకొను
చున్నారు.

ద్విజిం—నీవు దీనిని నమ్ముచున్నావా ?

ప్రహ—నమ్మవలయునో లేదో ? ఏమనగలను ? [illegible] తేలుట
నిజము. వానిపై రామ, లక్ష్మణ, విభీషణసహితకపిసైన్యము
నడచివచ్చుట నిజము కొండంతనేసి కొండలు మునుఁగఁగాఁ బ్రతి
కొండపై శ్రీరామనామము వ్రాసినను. అంతటితో నవి
మఱి మునుఁగలేదఁట.

ద్విజిం—నాకు గట్టుకథలఁ జెప్పి నమ్మింపఁజూచుచున్నావు.

(తెరలో) నీకు కట్టుకథలు చెప్పి నమ్మించుట లేదు. మహాకాయా !
ఇప్పుడే మహారాజు సభకు [illegible] సెలవు.

ద్విజిం—ప్రహస్తా! రావణరాజు [illegible] మహోదర
మహాకాయాదులు చనుచున్నారు. పోవుదము పదము.

(తెరలో)

ప్రహస్త ద్విజింహులారా ! రాముఁడు [illegible] వచ్చుచున్నాఁడు.
మీరును నడుమలోనడగు వేయుచున్నారేమి !

ద్విజిం—ఊరకుండుమంటే యిటువంటి ప్రహస్తునితో [illegible]

ప్రహ—ఛీ ! [illegible]
హనుమఁడని పేరు నచ్చినది.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

3 వ రంగము—రావణసభ.

(రావణ, ప్రహస్త, ద్విజింహ, మహోదర, మహాకాయాదులు
ప్రవేశింతురు.)

రావ—ప్రహస్తా! రాముఁడు కపిసైన్యములతో వచ్చియున్నాఁడనియట

నున్నాఁడు. ఏరాత్రియో, ఏపగలో యుద్ధారంభ మగును. ఇప్పట్టున నతిజాగరూకులమై యుండవలయును. ఇంతవఱకు మన మొకరిపై దండెత్తినను గలదుగాని యొకరు మనపై దండెత్తినది లేదు. అందుల కిది యే మొదలు.

సీ. నలువంకఁ గలయగ • డ్తలఁ గోట గాచెద
పుంగవకోటిఁ గా • పుంచవలయు
కోటకొమ్మలయందు • వీటిగుమ్మల యందు
గూఢచారుల నను • పంపవలయు
పవనవీథులలోన • పాతాళవీథుల
నోడక యొక్కొక • న్నుంచవలయు
ఆహారసామగ్రి • నాయుధసామగ్రి
నొకరీతిఁ గైసేయ • జూడవలయు,

గీ. హితులకైన నిండుగ మన • సీయరాదు
స్థలముల మఠముల వేగు • సల్పవలయు
తెంపికాండ్ర దాసరుల శో • ధింపవలయు
చెలఁగి పదివేలకనుల వీ • క్షింపవలయు.

ప్రహ — అట్లేయగు దేవరవారి యాజ్ఞాప్రకార మొనరింతును.

రావ — ఒకసారి యనని పలికినమాత్రము చాలదు. ఇట్టి యుద్ధసమయమున మన మెంతకనుఁగల్గి మెలఁగిన నంత మంచిది. చేసినపనినే పదిసారులు విమర్శించుకొనవలయు. చేయఁబోవుపనినింతకన్న [illegible]గా విమర్శించుకొనవలయు. అడిగినదానినే పదిసారు [illegible]డవలెను. చెప్పినదానినే మరల మరల చెప్పింపవలెను. అన్నిపనులను సేవకులపై నుంచక స్వయముగాఁ జేయవలయు. ఒకవేళ సేవకులపై నుంచితిమో దానిఁ దిరిగి స్వయముగ విమర్శనము చేయవలయును.

ప్రహ — మహాప్రభు నానతి శిరసావహించితిని.

రావ — ద్విజింహా! నిన్ను నమ్మినపని యేమియు సానుకూలపడినది గాదు, ఆపనినే నీ వొనరించి యున్నచో నింతతొందర లేకపో యి యుండును, ఒక్క సీతనుమనము వశము చేసికొని యుండిన చో రాముండెవ్వరికొఱకు యుద్ధము చేయును.

ద్విజిం — మహాప్రభూ! తమరు నాకాజ్ఞాపించిన తరువాత నేనుపై దక్షి శాస్త్రము లనేకము విమర్శించితిని.

రావ — అందేదయిన మన కనుకూలమగు ప్రక్రియ కనుపడినదా లేదా?

ద్విజిం — మహారాజా! మీరటుల చల్లగా నుండవలెను గాని శాస్త్ర మనునది యున్నప్పుడు వశీకరణమంత్రములు తంత్రములు మరు గుమందులు లేకుండునా?

రావ — ఏదయిన లభించినటులా?

ద్విజిం — అవధరింపుడు ఒక ప్రక్రియ. ఇంటికి దక్షిణముగా నున్న మన్నుం దెచ్చి యుత్తరముగా నుంచి దానియందొక యుమ్మె త్త చెట్టును నాటవలయును. దాని మొదటికి యుదయమున పచ్చి మూండుదినములు గాడిదపాలతో; మూండుదినములు నెయ్యితో, నూనె నిచ్చి దానిని వలచిన స్త్రీకిచ్చిన పులివంటిదైనను కుక్కవలె వెంటబడి వచ్చును.

ప్రహ — ఛీ! ఛీ! ఛీ! నీప్రక్రియ పాడయినటుల యున్నది. ఉమ్మెత్త చెట్టు నాటు టెప్పుడు? అది పెరుగు టెప్పుడు? కాయ కాచు టెప్పుడు? ఈలోపల రామరావణయుద్ధము కాదా! మన మెవ్వరికో యొకరికి దాసులమై లంకలో ప్రాతకాపులము గామా?

ద్విజిం — మహారాజా! ఈప్రహస్తుండు ఎవరికో యొకరికి దాసులమగుదుమనెనో

మని పలుకుచు, మీ పరాజయమున కర్థాంగీకారమును సూచించుచున్నాఁడు.

రావ—ఆతని మాటలతో నేమి? ద్విజింహా! మఱొక ప్రక్రియం దెలుపుము.

ద్విజిం—మహాప్రభూ! చిత్తగింపుఁడు. పగలు కేక వేసిన గ్రుడ్లగూబను పట్టితెచ్చి దానిచే బల్లిని తినిపించి దాని యమేధ్యమును వలచినవారు వలపుకత్తె నెత్తిపైనయిదునిమిషములు రాయవలయును.

రావ—బాగు. బాగు. నీప్రక్రియ నెఱవేరు టంతసంభవమా? నే నామెనెత్తిని రాయుటయు నంతయసంభవమే!

ద్విజిం—(అ-) మీరు రాయుట యసంభవమేమి మహాప్రభూ?

ప్రహ—తెలివితక్కువవదీనుఁగా! ఇష్టములేని కాంతల నంటినమరణింతువని యీయనకు శాపమున్నది గదా!

రావ—హా! సీతా! సీతా!

గీ. బహువిధముల చేత • పంకజాసనుని మె
ప్పించినాఁడ నాన్ని • మించుబోఁడి!
అనయమును స్మరించి • నను గాని నాపైనఁ
గరుణరాదదేమి • కాంతనాంబో?

(తెరలో)

మహాప్రభూ! జాగ్రత్త!

రావ—ఆ! ఎవఁడురా అది?

(తెరలో)

ఒక పిల్లకోతి యాకాశమార్గమున దిగి దేవరసభలోనికి వచ్చుచున్నది.

(అంగదుఁడు ప్రవేశము)

14 అనుబంధము.

రావ—రాత్రించరులారా ! చూచెద రేమి? వీనినిఁ బట్టుకొనుఁడు. కొట్టుఁడు. చంపుఁడు.

ప్రహ—ఒక ముండకొడుకు వచ్చి మాకొంప లంటించిపోయినాఁడు. ఇప్పుడు నిన్ను వేడి పెనముపై వేయించుకొని తినకపోములే.

ద్విజం—వహ్వా! వహ్వా!! మర్కటకానుక్వరీలేహ్యము చేయుటకై యెన్ని నాళ్ళనుండియో కాల యాపన మగుచుండెను. ఇప్పుడు మంచికోతి దొరికినది. మహాప్రభూ ! ఈకోతితో నాలేహ్యము ను చేయించుకొని వాడితిరా సీత రెండునిమిషములలో చేఁజిక్కును.

మహో—రే ! మర్కటాధమా ! నీవును రామసేవకుఁడవేమో చెప్పుము నీపనిఁదూల్చి భైరవపూజచేయుదును.

దీర్ఘ—యోధానుయోధులచే నిండి భయంకరమైన లంకాధినాథ సభామంటపమధ్యమునకు మరణము నాసించి వచ్చితివఁటరా జ్ఞానహీనుఁడా !

రావ—ఓరి ! నీ వెవ్వఁడవు? నీ పేరేమి? మాటాడవేమి?

అంగ—రావణా ! నవ్వఁపనిచేయని యీ కోరమూలినదంతులను, యీ విగ్రహపుష్టిగల పెద్దమ్మలను, యీ తిండిబోతుగ వినాయకులను, యీ మొరగుముకుక్కలను, యీ బోకురుకప్పలను నీ వెక్కడ సంపాదించితివి? వీరందఱితోడనేనా రామవిజయమునకు బయలుదేరునది?

రావ—ఆ! ఏమిరా నీ వాచాలత్వము. ఏమిరా ! నీ గర్వభావము నీవు రాముని బానిసవేనా? వీరందఱును నీకంటెకిఁ బనికిమాలిన చెత్తగాఁ గాన్పించు మండిరేమి? ఎంతపనికిమాలిన చెత్తలైనను కోతులు గారు గదా ! కొండముచ్చులు కారు గదా! కాయలు తిని బ్రతుకు పశుప్రాయులు కారు గదా ! ఈవీరు

లందఱును కోఁతులను గెలువలేరనుకొంటివా?

అంగ___ఛీ! దానవాధమా! ప్రేలకుము. రామ సేనాసామర్థ్యము
కొఱగాఁదలఁచినవాఁడ వింత తొందర పడెదవేమి?

కోఁతియే సుమి! సన్నుత నావాలమునఁ జుట్టి
ముమ్మారు వార్ధిలో ముంచి యెత్తె
కోఁతియే సుమి! లంకఁ దోఁకకొమ్ములఁ గాల్చి
పలువ రాక్షసకోటిఁ భంగపఱచె
కోఁతియే సుమి! నీ సుకుమారుని వధియించి
శ్రీరామముద్రికఁ సీత కిచ్చె
కోఁతులే సుమి! మహాకోలాహలంబున
నంచితవార్ధిలంఘించి మించె

గీ. కోఁతియే సుమ్ము పురనిరంకుశత నీకుఁ
జోద్యము భయంబుఁ గలిగించు చున్న వీఁడు;
కోఁతులే నిన్ను మొదలంటఁ గూల్పఁగలరు
కోఁతిసామర్థ్య మెఱుఁగవో కుటిలబుద్ధి.

అజాగళస్తనములవలె నాకారమునకే గాని యవసరమునకుఁ బనికి రాని యీ పనికిమాలిన రాక్షసదండును రామదండుతోఁ బోల్చుచుంటివా రాక్షసాధమా? రామానుచరులకును రావణానుచరులకును స్వర్గపాతాళంబులకుఁ గల దూరముగాదా?

15. అనుబంధము.

రావ___ఓరీ మర్కటాధమా! నీవు రాజసభాధర్మంబుల నెఱుఁగని యనాగరికుఁడవు గాన నీ మర్యాదావిరహితసంభాషణంబులను మేము సరకు చేయము. నీ పేరేమి?

గ___దానవకులపాంసనా! ఔను, నీవు నిక్కమే పలికితివి. మేము

దానవసభాధర్మముల నెఱుంగనిమాట నిక్కువమే! అయినను ప్రతిపక్షుండ నగు నీవు నా పేరడిగితివి గాన వినుము.

గీ. ఎఱుఁగుదువు గద ! వాలి న • హీనబలుని
నతని పుత్రుండ నంగదా • హ్వయుఁడ నేను
పావనుండగు రఘురాము • బంటు నగుచు
దివ్య సందేశ వార్తను • దెచ్చినాఁడ.

రావ—(ఆతురతతో) ఏమీ ! అంగదుఁడవు నీవేనా ?

ద్విజిం—ప్రహస్తా! రావణరాజు అంగదుఁడవునీవేనా? నీవేనా? యని, యంత నాత్రముతో నడిగె నేమి?

ప్రహ—వీఁడు మండోదరిని బెండ్లాడెను.

ద్విజిం—అధపుత్రుఁడగు క్షేత్రజునియందభిమాన మేమి?

ప్రహ—అభిమానము గాదు. అవమాన మగునని భీతి.

రావ—ఓరి వైరిరాజాభిమానవిద్యాపారంగతా ! అంగదా! నీప్రత్యక్షవైరియగు రామునకు దాసుఁడవైనదిచాలక లజ్జాభిమానములను దృణప్రాయములుగా విసర్జించి నాకడ రాయబారమును నడుపవచ్చితివఁట గా !

అంగ—రావణా ! రాముఁడు నాకు ప్రత్యక్షవైరి యెట్లు?

రావ— ఎటులనా? నీ వెఱుఁగవా?

సీ. నీ పినతండ్రియౌ • నీచు సుగ్రీవుని
ప్రోత్సాహమున నతి • ద్రోహి యగుచు
చెట్టుచాటునఁ దాఁటఁ • జేరి నీతండ్రి నే
కాశుగాహుతిచేత • హతునిఁ జేసి
నీ వందఁదగిన యా • నిఖిలరాజ్యాధికా
రమ్మునకు సుగ్రీవు • రాజుఁ జేసి

నిర్భాగ్యు నొసరి చి • కీతంబ్లు దూడిచిన
పాపాత్ము పాద బల్ • బట్టి వాస

గీ. విష్ణువంచును పూజించి • నెకిలి నగుచు
తచ్ఛ్రీణములు గడిగి తీ • ర్థంబుఁ ద్రావ
దలఁచినాఁడవో కింకిషం • బా ! యుఁకేమ
టంచు నాకడ కిటుల నే • తెంచినావు.

అంగ — దానవాధమా ! నీ యుక్తి నే నెఱుంగుదును. నీ హితోపదేశమును నే నెఱుంగుదును. నీ యువచనమును నే నెఱుంగుదును. నీ యుపాయాశ్రితానుగ్రహమును నే నెఱుంగుదును. నీభేదోపాయము నుజ్జయించిగా సామోపాయంబున నుత్తర మిమ్ము. తెగనాఁగక మా శ్రీరామచంద్రమూర్తి సందేశంబు నాలకింపుము.

శావ — ఎట్లు ?

అంగ — ,, రావణా ! బ్రహ్మబంధూ ! లంకాధినాథా ! నీవు జన్మంబున నుత్తమోత్తముండవు. అయినను రాక్షసస్వభావంబులవలన చెడితివి. సాధ్వియగు నాపత్నిని సీతను దెలివిహీనుండవై గొని చన్న నీకు పశ్చాత్తాపంబునఁ బ్రాయశ్చిత్తము కాఁగలదు. ఇప్పటికైన విజ్ఞానివై పరనారీలోల దుష్టబుద్ధిని మాలించుకొని మత్సన్నిధికి సీతం గొనివచ్చి సమర్పింపుము. కానిచో మన యిరువురి నడుమ మహాసంగ్రామము ప్రవర్తిల్లు. అందు పాపకార్యములే నిశ్చయించిగాఁగల నీకు విజయంబు గలుగుటరుదు. చేతులారా లంకారాజ్యమును నాశనము జేసితివేని నీ తమ్మునికి రాజ్యపరిపాలనంబునకు శ్మశానము నప్పగింతువేమో యని నిచారించువాఁడను. దూరమాలోచింపుము ,, అని శ్రీరామచంద్రమూర్తి మీతో వచింపుమనెను.

రావ — ఆ! ఏమి రావణుని గర్వాలాపములు? తనవిజయమును తా
నప్పుడే స్థిరపఱచెనుగా!

అంగ — తన విజయమును, నీపరాజయమును సీతాపహరణ కాలం
బునఁ గాలమే నిర్ణయించినది. ధర్మాధర్మ సంగ్రామ ఫలిత
మిప్పుడు క్రొత్తగా మనము నిర్ణయింపవలసిన దేమి?

రావ — ఆఁ అటులనా? అట్లు నీనోట రాముఁడు పాటఁబంపె నేమి?

అంగ — ఓరీ మందమతీ! నీబుద్ధి మోఁకాలో నున్నదా!

సీ. లేడివై పొమ్మన్నఁ ♦ గాఁదు మారీచుఁడు
న్యాయబోధను నీకు ♦ సేయలేదె?
దొంగిలించిన నాఁడు ♦ దారిలో బిడియటంచు
గల జానకీదేవి ♦ తెలుపలేదె?
లంకఁ గాల్చిననాఁడు ♦ శంకర మారుతి
చెలఁగు నీకిదియంచుఁ ♦ జెప్పలేదె?
కొలువు దన్నిననాఁడు ♦ ఘనుఁడు విభీషణుం
డలయక నఘమంచుఁ ♦ బలుకలేదె?

గీ. అనుకూలగుణ భార్య నీయంత ♦ రాత్మలేదె
పాపమని యెల్లకాలంబుఁ ♦ బలుకరాదె?
ఫాలమున విధి నీమృతి ♦ వ్రాసియుండ
నిపుడు నానోటఁ బల్కించు ♦ టేల తులువ?

రావ — చాలు! అంగదా! నీ యుపన్యాసమున కంద మానందించి
నారుతే. వాలి పుత్రుఁడవని నీకుమతిలేదా? సందేశమంపిన
రామునకు మతిలేదా?

అంగ — ఏమి?

రావ — నా యనంతరము నా రాజ్యమునకు నధిపు నాత్మఁడెవఁడు?

అంగ — నీతమ్ముఁడు రామపక్షముఁ జేరిన నీతమ్ముఁడు. మరచితివా?

రావ—హాహా!! నా విభీషణయ్యేహూం?

అంగ—విభీషణమహారాజును

రావ—ఏమి? విభీషణుఁడు మహారాజెట్లగును? ఒకవేళ నే నంతరించునేయనుకొన్నను నా పుత్రుఁడు మేఘనాథుఁడు రాజగును గాని విషపురుగగు విభీషణుఁడు రాజగునా?

అంగ—మేఘనాథుఁ డెక్కడ? ఈలోపల నేలక్ష్మణునిచేతనో చావకి బిగిలినమాట గాదా!

రావ—ఛీ! ఎంతమాటాడితివి? నా మరణముతోఁ బాటు నాకుమారుని మృతియు సూచింతువా తులువా? విభీషణుఁడు తిరిగి లంకలోఁ గాలు పెట్టఁగలఁడా?

అంగ—ఓరీ! వాగాడంబరసుర్థా! విభీషణుఁ డెప్పుడో రాజగుట గాదు. ఇదివఱకే యైయున్నాఁడు.

ఆ. తన్ను వేఁడి శరణ ♦ మన్న విభీషణు
భయము వాపి యభయ ♦ పాణిఁ జూపి
యాదినేశచంద్ర ♦ మైన లంకాధికా
రంబు నొసఁగెనయ్య ♦ రాక్షసేంద్ర!

రావ—హాహాహాహా! వింటిరా సభ్యులారా? వింటిరా? ఈవింత వార్త అబ్బ! కోతిమూకలమెచట రాముఁ డెంతవదాన్యతను గనబరచెను. తన్ను రాజ్యమునకుఁ బాపి సవతితల్లి యడవులకుఁ గొట్టినను లజ్జలేక రాముఁడు పరుల రాజ్యములను బరులదాయాదులకుఁ బంచియిచ్చుచుండెనఁట. వింటిరా! హాహాహాహా!

అందఱు—హాహాహాహా!! (నవ్వుదురు.)

అంగ—సభ్యులారా! ఏటికి కాకిగోల? రావణా! కేవలమీశక్తి దుర్జనత్వమును వెల్లడించు నీ తెలివిమాలిన పలుకులం గట్టిపెట్టి నా హితంబును వినుము. రావణరాజా! నీకు బ్రహ్మ

తనకన్న నాలు తల లధికముగా నిచ్చినది భూభారమునకుఁ
గాదు-బుద్ధివిశేషమునకు. స్థూలకాయునకు చుఱుకుదనంగునట్లు
శిరము లధికములగుకొలఁది నీబుద్ధి మందగించినది. కైలాస
మెత్తిన నీశిరముతోడఁ గాదు నీభోగమును జింతింపకుము.
శివపూజఁజేసిన నీచేతులతోడ సీతాశ్లేషముం దలపెట్టకుము.
శ్రీరామచంద్రమూర్తి నారాయణావతారము. సీత యాది
లక్ష్మి. వారి కపకారంబు లొనరింపఁబోయిన రావణవాధముల
పురాణచరిత్రంబులను స్మృతియందుంచుకొనుము. కాలవోది
తుండవై కలుషంబులు సలిపి పలుకరాని దుర్గతులపాలై
దుర్మరణంబు నందకుము. రామమూర్తి కృపాసాంద్రుఁడు.
శరణన్నవారిం జేబట్టు సుస్వభావుఁడు. నీతమ్ముఁడు విభీష
ణుండు శరణన్నంతనే మాఱుపలుకక చేబట్టిన శరణాగతత్రా
ణబిరుదాంకితుండు. నా పినతండ్రిని రక్షించిన కథ నీవెఱుంగ
నిది కాదు. ఇఁక నాతండ్రిని జంపినాఁడంటివా? నాతండ్రి
యతిచారదోషంబునఁ జేసియు. తపస్వినుల ద్రోహ మొనరిం
చిన నాతండ్రిని గానిపించకుండగ, రాముఁడే వధియించెను.
నిన్ను నయించుట కాలమే సమీపించినది. కాలమునకు దుష్ట
నాశశక్తి విశేషము. అది యొకానొక కాలమునందొక్కొక
వేళ నావేశించును. ఇప్పుడు శ్రీరామమూర్తియందది నిన్ను
సంహరింపఁగా వేశమైనది. నాకాని శరణన్న బ్రదికెదవు. లేని
చో మరణింతువు. రావణా! నాపై నాగ్రహింపకుము. ఇది
యెల్ల నీ కమృతప్రాయమగు హితంబని గ్రహింపుము. నిగ్ర
హింపకుము. 16. అనుబంధము.

రావ — లోమబాలికబానినా! కట్టె పట్టము ని పల్లహంబ్రులను
నీచరామాబివానంబున నీకు నను కొందినను ...

నను సహించితిమి. ఇంక సహింపము. ఇంక సహింపము. మర్కటవాక్యంబులని వినోదంబున నాలకించు చుంటిమిగాని నీకు మారాడలేక కాదు. ఉపేక్షించి యూరకుండియు నీదుర్వినయం బతి రేకించుచున్నయది. హా [illegible] కొక్కనికి పంటి క్రింది ఫలాహారంబునకై [illegible] ని [illegible] గాధమునకు నీకీ పెద్ది లావన మేమి? అతి[illegible] నీకుం దగినశాస్తి గావింతుము. ప్రహస్తా! నీవిని [illegible] బున నతికి ముక్కలు చేయుము. మహాకాయా! నీవిని మారణమొనరిం పుము. దీర్ఘ[illegible]! నీవిని ని దీర్ఘ [illegible] బుల నిర్విగ్రహునిం జేయుము. [illegible]! నీ[illegible] నీవిని [illegible] గావుము.

అందఱు— మహాభాగ్యము ([illegible])

అంగ— ఛీ! ఛీ! రాక్షస[illegible]! [illegible] [illegible]ండుడు. భగవదవతార మగు నా[illegible] చంద్రమూర్తి కరుణామృ తము నాపై ప్రవహించుచున్న [illegible] మారుననేమియు గావింపలేరు. [illegible]; [illegible] [illegible] ఎత్తిఁగి యుండి మహాగాధ[illegible] [illegible] చుంటిరి. నేను శ్రీరామ మూర్తిచే [illegible] నా [illegible] లేదు. నే నేమిచేయుదును? [illegible] నా[illegible] దేశంబు[illegible] బత్యుత్తరంబుగా రామ[illegible] [illegible]. పరమపావని [illegible] సీతం దెచ్చిన [illegible] [illegible] సహించినది ఇది మాత్రము [illegible] [illegible] లె క్కించుకొనుచుండు[illegible]. [illegible] మదీయ విశ్వరూపంబున [illegible] [illegible] వాఁడను. జయ్. శ్రీరామచంద్రప్రభు[illegible]-జయ్.

(విశ్వరూపము దాల్చిన అంగదు [illegible] [illegible]రు.)

(తెర [illegible])

తృతీయాంకము.

సరమాదేవి మందిరము.

[సరమాదేవి, త్రిజట ప్రవేశము.]

17. అనుబంధము.

త్రిజ—నాయనగారు మమ్ముల విడచినాఁది, మాయమ్మ సరమాదేవి మంచముఁ బట్టియున్నది. నాలుగు దినములనుండియు, నొకే రామస్మరణముఁ గావించుచున్నది. దుష్టదానవసమాకీర్ణమగు లంకాపురమున రామశబ్దోచ్చారణము పరమద్రోహముగదా? మా యన్న మేఘనాథుఁడీవార్త వినెనేని, కసుగుప్పగును. నాయనగారు రామసన్నిధిం జేరి. పెదతండ్రిగారగు లంకేశ్వరుఁడు, మమ్ములను శత్రువులుగా భావించుచున్నారు. ఇఁక మా కీయూరి కెక్కడవ్వరు? మొఱకెక్కువ్వరు?

సర—బిడ్డా! త్రిజటా!

త్రిజ—అమ్మా! ఏమి?

సర—ఇంకను గూరుచుంటివేమి? లెమ్మా. శీఘ్రముగా లెమ్మా.

త్రిజ—అమ్మా! ఎందులకు?

సర—ఎందులకని యింక సావకాశముగఁ బ్రశ్నింతువేమమ్మా! లే శీఘ్రముగా లే! నవరత్నఖచితమై ముఖమలుపరుపులు గలిగి శ్వేతచ్ఛత్రశోభితమైన సింహాసన మొక్కటి మధ్యమునను ంచుము. దానికి సమీపమున నున్న చిన్న యుపాసనము నుంచుము. నవరత్నసింహాసనము కెదుట నొక చిన్న [illegible]

బరచి దానిపైఁ బరిమళద్రవ్యసంయుక్తదివ్యచందనతాంబూలములు నుంపుము. చక్కని పన్నీరుబుడ్ల నమర్పుము. మల్లెమొల్ల విరజాజి దండల మెండుగా నుంపుము. శ్వేతనీరాజనమును వెలిఁగించి నివాళింప సిద్ధముగా నుంచుము. లెమ్ము. ఆలస్యము చేయకు.

త్రిజ — అమ్మా! అమ్మా! ఏమిది? ఇట్లు మాటాడెదవేమి? ఇప్పుడివియన్నియు నేందుకు?

సర — అమ్మా? ఎంకులతో తెలియదా? బిడ్డా? ప్రేమమ్మా! రాక్షసకులమునఁ బుట్టినంతమాత్రముననే మన నొసట నధోగతి వ్రాయఁబడి యున్నదా? సీతంమ్రడిగారు రామచంద్రపాదరాజీవసేవాపరతను; దివ్యపదలాభము నంది, ధన్యులగుటఁ గాంచవా?

త్రిజ — అప్పనమ్మా! ఇప్పుడు సింహాసనాదు లెవ్వరికొఱకు?

సర — శ్రీరామచంద్రమూర్తిని, ఆయనతమ్ముని లక్ష్మణుని, రామభక్తసంపన్నుని హనుమంతుని గొని సీతంమ్రడిగారు లంకకు వచ్చినారు. అమ్మా! లంకలో నశ్రీరామపట్టాభిషేక మగునని.

త్రిజ — అమ్మా! చాలు! చాలు! ఏమిది? రామలక్ష్మణు లెక్కడ నున్నారు? తంమ్రడిగారెక్కడ నున్నారు? ఆంజనేయుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు? నీవు కేవలము కలువరించుచున్నావమ్మా!

సర — బిడ్డా! నేను కలువరించుట లేదమ్మా! కాని నాకన్నుల కెదుటఁ జూచినపట్టాభిరామచంద్రమూర్తియే కాన్పించుచున్నాఁడు చూడు! శ్రీరామమూర్తి మనయింటికి రాలేదనిపలికెద వేమి? అదిగో! రామమూర్తి! ఇదిగో! రామమూర్తి! ఇక్కడ! అక్కడ! ఎక్కడ! ఇదిగో! జయ్-రామచంద్రపరబ్రహ్మాకు-జయ్

18 అనుబంధము.

త్రిజ—హా! హా! ఏమి యున్మాద మిది? ఏమిచేయుదును? ఎవరిని వేడుదును? ఎవరు దిక్కు? అమ్మా! అమ్మా! ఏమమ్మా! నీ విట్లు పిచ్చిదానవైన నాకెవ్వరు దిక్కు? తల్లిదండ్రులు లేనినాబ్రతుకు కేల? అమ్మా!

సర—బిడ్డా! చూడు. ఏడువకు. మనకు రామచంద్రమూర్తి కన్న వేరు దిక్కెవరు? సదా రామతారకమే మనకు శ్రీరామ రక్షయై వెన్నంటి కాపాడునమ్మా! స్మరించుకొనుము. రామ తారకమును స్మరించుకొనుము. రామ-రామ రామ-రామ.

త్రిజ—రామ-రామ-రామ-రామ.

(సులోచన ప్రవేశము.)

సులో—వదినా! త్రిజటా! అత్తా! సరమాదేవీ! మీరిచ్చటనే యుంటిరా! జాగ్రత్త! జాగ్రత్త! ఒక్కక్షణము రామనామస్మరణము మానుడు

సర—ఆ! ఏమి? బిడ్డా!సులోచనా! ఇటువచ్చికూరుచుండుము. మన మిప్పుడు రామనామస్మరణమేల మానవలయు? అంతకన్న జీవితమే మానుట సర్వోత్తమము గాదా? ఛీ! ఛీ! ఇదివఱకుం దెలియక చెడితిమి. ఇంకముందునైన మఱలే చెడవలసినదా? సులోచనా! చూడు, నీమగం డింద్రజిత్తు నా కన్నులయెదుటి వాలుండు. వాని కేమితెలియును? నీవును వెఱ్ఱిమాటలాడెదవా? చూడు! బిడ్డా! పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంత చరాచరములయందును నిండినయాపరబ్రహ్మమూర్తి మనదివ్యభాగ్య

విశేషమునలంకాపురమునకువచ్చుచున్నాఁడు. ఈతరుణముం బోగొట్టుకొనఁగూడదు. నా నాథుఁడు విభీషణమహారాజు చల్లఁగా శ్రీరామపాదరాజీవములం జేరినారు. ఇదిగో! నాబిడ్డ త్రిజట! రామనామామృతాస్వాదనమున వివశయై యిచ్చట నున్నది. నీవును రామతారక మేమరకుము.

సులో — అత్తా! సరమాదేవి! నీపలుకులయందలి పరమార్థము నెఱుంగు నదృష్టము నాకు లేదు. ఆఁడుపుట్టుకపుట్టినదాని కా త్మేశ్వరుని యనుకరణమే పవిత్రము. నా నాథునకు వైరియగు రాముని నేను గొలువఁజాల! అయినను నీవు దోషివికాఁజా లవు. రామచంద్రమూర్తి పాదములం గొల్చిన మామగారు విభీషణులను పరమపతివ్రతవై యనుకరించిన నీవు సాధ్వీమ తల్లివి.

సర — బిడ్డా! మంచిదమ్మా! బుద్ధిమంతురాలవు. అట్లయిన నీ విప్పు డిటకేలవచ్చితివి?

సులో — నేఁటియుదయమునహృదయేశ్వరుఁడుమాయరామలక్ష్మణు లను సృష్టించి సీతను దుఃఖింపఁజేసి, రామస్మరణము లంకలో వినంబడిన, నవ్వారిని ఖరాసిపాలఁ జేసెదనని తీవ్రప్రతిజ్ఞులై తిరుగుచున్నారు. మీకేదైన నపాయము సంభవించుననుభీతి గల్గి యిటు వచ్చితిని. రామస్మరణము మానుఁడు. తల్లీ! నా మనవి వినుఁడు.

సర — అమ్మాయీ! ఎంత వెఱ్ఱిదానవమ్మా! రామచంద్రమూర్తి యన నెవ్వరను కొంటివి? ఇటు వినుము. భరతువంటివాఁడు ఆమ హానుభావుని పాదుకలను శిరమునం దాల్చిగాని, రాజ్య మొన రింపననిపట్టుఁబట్టెను. తెలిసినదా? బిడ్డా! దొంగపోటునఁ దన తండ్రిని జంపినదైన మదినిదలంపక అంగదుఁ డాసర్వేశ్వరుని పాదంబులఁ బట్టెను. వింటివా? కుమారీ! పదునాలుగు జగ

బులను లెక్కసేయని మారుతి యీ పరమాత్ముని దక్క వేఱురూపము తన యాత్మయందు లేకుండఁ జేసికొనియెను. అప్రమత్తవై యుంటివా? తనయా! వేయేల? నీచినమామ గారు శత్రుపక్షంబనియైన గణింపక నాదేవునిఁ గొలుచుచుం డుట లేదటమ్మా? ఆపావనాక్షరస్మరణంబున శరీరము పుల కితమగుచున్నది. మేను మఱపునకు వచ్చుచున్నది. కన్ను లలో దివ్యతేజముఁ గానిపించుచున్నది. ఆత్మరథం బాకాశ మార్గమున సంచరించుచున్నది. సులోచనా! నీవు సులో చనవై నందులకు ఫలితం బెప్పుడు కలుగునో సుమా! బిడ్డా! రామనామప్రభావంబు నెఱుంగుము. ఆత్మజ్ఞానంబు నందుము. సర్వాంతర్యామి రామనామము. సర్వజీవనాధార ము రామనామము. సర్వలోకానందధామము రామనామము. సుమమనస్సమూహసంపూజిత కారుణ్యామృతము రామనా మము. త్రిదివాంచితనిక్షేపము రామనామము. బ్రహ్మాండమం డిత మహాతేజోభిరామము రామనామము. రామా! రామా! రామా! రామా! బిడ్డా! బిడ్డా! త్రిజటా! అమ్మా! సులోచనా! మీ రెచ్చట నున్నారు? ఇటు వినుఁడు, నేను పరమునుగాను, మీరు రాక్షసులు కారు ఇది లంకాపురము కాదు. ఆహా! బిడ్డలారా! అవధారు. అవధారు. అద్వైతంబగు భక్తి చేఁజిత్త మును, దృఢముగా బంధింపుఁడు. త్రిశరీరాతీత రామనామంబు భక్తజనకర్ణామృతంబు శరీర ముప్పొంగి రోమాచలంబులు గగుర్పొడిచి, పవనపంచాలంబునమృదుపుష్పసమన్వితవల్లికా కుంజముగతి కంపించుచున్నది. కన్నుల నానందబాష్ప నందో

హంబు గంగాఝరీప్రవాహసంకాశమై ప్రవహించె. హృదయ మమృతవర్షంబునకుఁ జక్కెరబొమ్మ కరఁగునట్లు కరంగుచున్నది రాముఁడు దివిజాభిరాముఁడు. రఘుసంధాముఁడు జానకీమనః కువలయసోముఁడు. ఆ రాముని గొల్వుఁ గొలిచి తరింపుఁడు. అమ్మాయీ! అతఁడు మనుష్యుఁడు కాఁడు. కాఁడు. సీతమగనిఁ బాసిన దిక్కుమాలినయంగన గాదు, వింటిరా! మనుజదానవ కులనాశని యగు శక్తి. రామమూర్తి యాదినారాయణుఁడు. క్షీరసాగరమునందు శేషాహితల్పంబున బవ్వళించిన నారాయణమూర్తి. ఆదిలక్ష్మి సీత-లోకమాత. జయ-రామచంద్రమూర్తికి జయ-బిడ్డలారా! ఎక్కడ? ఎక్కడ? నాకన్నులలో నేదో కాంతి క్రమ్మినది. మీరు జాగ్రత్త. అదిగో! రామమూర్తి- కాదు- నారాయణమూర్తి. జయ రామచంద్రమూర్తికి- జయ్.

(సరమ మూర్ఛిల్లును. క్షీరసాగరము కనఁబడును. ఆ కాంతికి సులోచన త్రిజట మూర్ఛిల్లుదురు. తిరిగి క్షీరసాగరము మాయమగును.)

(ఇంద్రజిత్తు ప్రవేశము)

(19 అనుబంధము)

ఇంద్ర—ఛీ! ఛీ! నా చెవులకు వినఁబడునవి పలుకులో ములుకులో! ఆ నీచరామశబ్దంబును దిక్కులు మారుమ్రోఁగ స్మరించు జ్ఞానహీను లెవరు? దనుజపురంబగు లంకయం దిట్టి యకృత్యాచరించి చావఁదలఁచిన మందభాగ్యు లెవరు? ఆ పరమనీచులు బంధువులైనసరే! మాతృదారాసోదరీ విభేదంబు నెంచక వధించెద. (రెండడుగులు నడచి) ఆ! ఏమిది? ఇది కలయా? నిక్కమా? ప్రాణేశ్వరి సులోచనయా? పిన్నమ్మగారు సరమా

దేవియు, సోదరి త్రిజటయు మూర్ఛిల్లియున్నారే! ఇదేమి చిత్రమో కదా! వీరి, నేరామబాణిపలయిన బాధించియుండరు గదా? ప్రియా! సులోచనా! పలుకవేమి?

సులో—(లేచి ఆవేశముతో) రే! రాత్రించరులారా! రే! దివిజవిద్రోహులారా! నిలుఁడు. భయంకరముగా నెత్తిన బ్రహ్మాస్త్ర మిదిగో!

ఇంద్ర—(వెరఁగుపడి) అ! ఏమిది? ప్రియా! ప్రియా! సులోచనా! సులోచనా! (పట్టి యూపి) ఏమిది? అట్లు కను లెఱ్ఱజేసి నావంకఁ జూచెదవేమి? ఆ యార్భాట మేమి? బ్రహ్మాస్త్ర మేమి? ఉన్మాదిని వైతివా? ఇటు చూడు. నేను నీపతినగు మేఘనాథుఁడను.

సులో—హా! మేఘనాథుఁడు! జానకీకేశాంబరాకర్షణమహాపాపి! మేఘనాథా! ప్రచండభండనంబున నీప్రతాపము. నాయెదుట సాగదు రే! నేను లక్ష్మణుఁడనురా! శ్రీరామసోదరుఁడ. మేఘంబులం దాగిన సరే! నికుంభిలాహోమ మొనరించిన సరే! నిన్ను వధింపక మానను! నావధూనికను విడిపింపక మానను. పిఱికిపందయగు దేవేంద్రుఁడను కాఁడు. శ్రీరామానుజుఁడు లక్ష్మణుఁడు. నిలు! (మీఁదికి వచ్చును.)

ఇంద్ర—ఛీ! దురాత్మురాలా! నీవు లక్ష్మణుఁడవా? నీకపటం బెఱుంగుదును. సరమమూలంబున మతిచెడి యీకపటాభినయముం గావించెదవా? నిన్ను ఖండించెద నిలువుము (కత్తి నెత్తును.)

సులో—(మూర్ఛిల్లును)

ఇంద్ర——(తనలో) తొలుత నీ సరమా త్రిజటల ఖండించిన నీసులోచనదారికి రాఁగలదు! (ప్రకా) ఓసీ కులద్రోహీ! సరమా! తల్లివనినిన్నుఁ గనికరింపను! ఆరామబాణిశునిఁ గొలువఁబోయిన దురాత్ముఁడగు విభీషణుని పత్నిని నిన్ను బ్రతుకనీయఁగూడదు. మీరెన్నినిమిషము లీలంకలో సజీవులయియున్న మాకంత ముప్పగును, నీకంఠము నుత్తరింతును.

సర——హా! కుమారా! మేఘనాధా! చంపుము. నాయనా! చంపుము ఒక్కవ్రేటున రెండు తునకలగునట్లు ఖండింపుము నాకింత కన్న నుపకారమింకొకరు చేయలేరు. పతిని బాసిన నాకింక మృతిదక్క వేరుశరణ్య మేమున్నది? ఇదిగో! కంఠము చూచెద వేమి? రామా! రామా! రామా!

సులో——నాథా! నాథా! ఇదేమి ఘోరకర్మము? తల్లినిజంపఁ బాలుపడుచుంటిరేమి? శాంతింపుఁడు. శాంతింపుఁడు. (పట్టుకొనుచున్నది.)

ఇంద్ర——(కాలితోఁదన్ని) ఛీ కులటా! మీమహామాయామంత్రము నెఱుంగఁజాలని మందుఁడనని తలంచితివా? దూరము గానుండుము. సతివని కనికరమింక లేదు. మాతయని మమత యింక లేదు. సర్వనాశనముఁ గావలసినదే! దారుణంబగు చంద్రహాసముఁజూడుము.

సర——అమ్మా! సులోచనా! ఏలవారింతువు? చంపనిమ్ము. రామా! రామా! రామా!

సులో——నాథా! ఇంతటి దారుణముం దలపెట్టితిరేమి? ఆమె మీ తల్లిగారు గాదా? ఏమొనర్చిరి?

ఇంద్ర——ఓసీ! ఇంద్రజాలికురాలా! నేనింద్రజిత్తునుసుమా! నాకడఁ కపటనాటక మాడెదవా? సూత్రధారీ! ఒక గడియకిందట లక్ష్మణశైలూషునిచేఁ జంపఁ బడితివే! మఱచితివా?

సులో—(తెల్లఁబోయి) నాథా! ఏమిది? నేను మీపైఁబడితినా? ఎందుల కీయన్యాయము? ఏమి యపచారము? నాథా! మనోవాక్కాయకర్మంబుల మిమ్ము వినా యితరులను దలంపను. మీరే నాదైవము. నేను మీకుం ద్రోహముం దలఁచి యెఱుంగను. నాపై నాగ్రహించిన నే నెందుఁబోవుదానను? లక్ష్మణశైలూషత యేమి? కపటనాటక మేమి? జరుగుచున్న ఘోరసంగ్రామ మేమి? నిర్హేతుకముగ మీరిట్టిఘోరకార్యంబులనొనరించుట యేమి? జననీసమానయగు పూజ్యురాలు సరమాదేవిపైఁ గత్తి నెత్తనేల? నన్ను ఖండింప సమకట్టనేల? ప్రాణేశా! రక్షింపుము.

ఇంద్ర—ఛీ! ఛీ! ఇఁకఁ బేలవలదు. నిన్ను క్షమింపను. నాకన్నులింకను గప్పవలయునని ప్రయత్నింపకుము. రామహాతకసేవకాధములగు మీకందఱకు నేఁడు సంఘమరణము తప్పదు.

20 అనుబంధము.

(కత్తి నెత్తును.)

(అందఱు రామ రామ యందురు. వేనవేలు కపుల యాకృతులు, రామలక్ష్మణాకృతులు గాన్పించును. ఇంద్రజిత్తు ఖడ్గము వదలి విభ్రాంతుఁడగును. మెల్లమెల్లఁగా విశ్రాంతి సంకేతమగు తెర వ్రాలును.)

ఇది తృతీయాంకము.

చతుర్థాంకము.

యుద్ధభూమి.

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశము.)

లక్ష్మ — ఆహాహా! ఏమికల్లోలము సంఘటిల్లుచున్నది? ఎంత చిత్రయుద్ధము ప్రవర్తిల్లుచున్నది? రాక్షసకపియోధు లన్యోన్యము లతిభయ కరముగా దొమ్మియుద్ధము చేయుచున్నారో! ఓహో! ఈ వంక నాంజనేయమూర్తి కాంబోలును రౌద్రాకారముతో నెంత చూడనొప్పై కాన్పించుచున్నాఁడు!

సీ. భూమీధరంబులఁ ♦ భుజశక్తిఁ బెకలించి
పొలియఁగూర్చుఁ గొందఱ ♦ నసురవరుల
కాళ్ళు పట్టి లవ్ర ♦ ఁడ ద్రిప్పసంతతి
నడఁగించి కొందఱ ♦ మడియఁజేయు
వాలంబు సాఁచి సంచి ♦ పలు కంధరంబులఁ
జుట్టి కొందఱ నేలఁ ♦ గొట్టి చంపు
అసమానముష్టిప్ర ♦ హారాహతులచేతఁ
గొందఱు నిలపైనఁ ♦ గూలఁద్రోయు

గీ. కరణములును చరణములు న ♦ ఖంబులుగ్ర
సాధనంబులు జేసి యీ ♦ శస్త్రపరివాహ
ముఖములను ఘోరపాలి ♦ భయముగ దైత్య
శవములకు దానవంబుగ ♦ సల్పె నహహా!

(వేఱొకవంకఁ జూచి) ఓహో! ఇచ్చట కపిశ్రేష్ఠుండగు సుగ్రీవుం డెట్టికదనచాకచక్యముం బ్రదర్శించుచున్నాఁడో! మేలు. సుగ్రీవా! మేలు. నీవు వానరసార్వభౌమపదవి కర్హుండ వగుదువు. (ఇంకొక దిక్కుఁ జూచి) ఆ! ఆ! ఏమిది? మాకపిసైన్యంబులు దిశలఁ బఱచుచున్నవి. కపుల దుఃఖఘోషాసహితకలకలారవం బల్లోలకల్లోలముగా నున్నది. పాదపంబు లెక్కు భల్లూకంబులు, కొండలెక్కు కొండముచ్చులు, వారిధిఁ జేరు వానరంబులు కోటానుకోట్లయి యెంతయు లజ్జఁ గలిగించుచున్నవి (తెర వంకఁ జూచి) ఛీ! ఛీ! వానరసైనికులారా! ఏమిపని చేయుచుంటిరి? శత్రులకు వెన్నిచ్చి బ్రదుకఁ జూడియే? మరలుఁడు. ఈ భయంకర రామరావణ సంగ్రామమునకు మీరు వచ్చినపని యేమి? చేయుచున్న దేమి? ఇంచుకైన లజ్జింపవలదే? ప్రాణములు విడిచియైన సరె, శ్రీరామచంద్రమూర్తికి సహాయులుగా నున్న మీజన్మముల కింక ఫలమేమి? ఇది? సంగ్రామపూర్వమున సుగ్రీవీరాలాపంబు లాడిన మీరందఱిప్పుడు తోఁకలు పీకుకొని పరువెత్తుటకన్న నాలుకలు పీకుకొని చచ్చిన మేలగుఁగాదే? పరువెత్తియెందు దాఁగవలె యనుకొంటిరి? ఇండ్లకే పోవనెంచితిరా? మానలజ్జావిహీనులైన మీ మొగములపై సతులు పేడనీళ్ళు చల్లరుండురా? మానహీనులగు మీరు మానవతులగు మీమానవతుల వదనకమలంబుల నెట్లు దిలకింపఁ గలరు? గృహంబులకేగి గాజులు దొడిగించుకొని వంటయింట దూర నెంచితిరా? ఇచ్చట చావునకు భయపడి యిండ్లకుఁ బరువిడి యచ్చట నాకల్పాంతముగాఁ బ్రతుకుదురా? మగతనపు చావు చచ్చు యోగ్యతను గలిగించుకొనరా? ఛీ! ఛీ! ఇంకను

దిరుగరేమి? నిలుఁడు. మీ రెంతో దూర మరుగలేదు. తిరిగి యుద్ధరంగమునం బ్రవేశించి మీపౌరుషమును నిలుపఁ బెట్టుకొనుఁడు వీరపత్నివ్రతలగు మీతల్లులకు ముఖుఁజెరుపదాపురించిన మీ రిదివఱకే యొనరించిన మహాపచారమునకు లెంపలు వాయించుకొని మరలుఁడు. రణరంగమున నిలుఁడు.

(విభీషణుఁడు ప్రవేశము.)

విభీ—లక్ష్మణకుమారా! రక్షింపవలయును. కుంభకర్ణుని మహాప్రయాసమున నిద్రనుండి లేపి రావణుఁడు రణమున కంపినాఁడు. మన సుగ్రీవుఁడు మార్గముననే యాతని ముక్కుచెవులఁ గొఱుకమహాభయంకరముగా నార్చుచు కపిలోకంబునుగగ్గోలు గావించుచున్నాఁడు మీ రాదెస కరుగవలయును.

లక్ష్మ—ఏమి? కుంభకర్ణుఁడే వచ్చియున్నాఁడా! ఏడీ? ఏడీ?

విభీ—అదుగో మహాత్మా! చూడుఁడు. వానితలనక్షత్రమండలమున నాడుచున్నది.

లక్ష్మ—ఓహోహో! ఏమివిగ్రహ మిది? ఇట్టి భయంకరసృష్టిని విధాత యేయుద్దేశముతోడఁ గావించెనో గదా?

విభీ—మహాత్మా! మీరు త్వరపడవలయు. నే నీప్రక్క నుందును.

లక్ష్మ—అట్లే కానిమ్ము. (నిష్క్రమించును)

విభీ—చిన్నన్నయగు కుంభకర్ణునితో రెండు మాటలాడవలయునని యెంతో కుతూహల మగుచున్నది. నేనన్న నాతని కెంతో ప్రేమ గదా! అదిగో యిటులే వచ్చుచున్నారు. నేను రెండడుగులు నడచెదను.

(తెరలో కుంభకర్ణుఁడు)

ఎవరక్కడ ? ఎవరక్కడ ? దుర్మార్గుఁడగు రామచండాలుఁ డెక్కడ ? ఇదిగో! వజ్రాయుధము. దేవతలను దీనిచేతనే తెఱితెక్కలాడించితిని. రామలక్ష్మణు లేమిలెక్క? వీరినిఁ జంపుటకు నాకాయుధము లేల ? ఈముష్టి చాలు ఈబాహువు చాలును. హ్హా హ్హా హ్హా హ్హా.

విభీ—అన్నా! నేను, నీతమ్ముఁడను. విభీషణుఁడను నమస్కారము. పెద్దన్నకుహితముఁ జెప్పఁబోవఁగాలితోఁ దన్నిపంపినాఁడు. శ్రీరామచంద్రు నాశ్రయించి బ్రతుకుచున్నాను.

(తెరలో)

కుంభ—నాయనా ! చిరంజీవివిఁగమ్ము. నీవు చింతింపకుము. మాయందఱకన్న నాయుష్యముఁగలవాఁడవు గనుక రామసన్నిధిఁ జేరితివి. నన్ను నగమునిద్దురలో లేపిరి. నేను బ్రతుకను. రావణుఁడు బ్రతుకఁడు. లంకయంతయు నాశనమగుట నిక్కము. నీవైనను వర్ధిల్లి లంకంబాలించుకొమ్ము. ఇంక నీవు నాయెదుట నుండకు. వీరావేశ మణఁచుకొని యింతవఱకు మాటాడితిని ఇఁక నాకు శత్రుమిత్రభేదము తెలియదు. పో. నాయెదుటనుఁడి పో.

విభీ—మహాభాగ్యము (నిష్క్రమించును.)

(లక్ష్మణుఁడు ధనుర్ధరుండై ప్రవేశము)

లక్ష్మ—ఓహోహో ! ప్రపంచమున నేఁడేమి ప్రళయము సంభవింపలేదు గదా ! భూమినుండి యాకాశము దనుక నొక్కటే విగ్రహ మగు నీకుంభకర్ణుని భీకరాకారమునకు నవగ్రహములు వణకుచున్నవి. దిగ్గజము లీతని యార్పునకుఁదల్లడిల్లుచున్నవి. భూమి కంపించు చున్నది. సూర్యచంద్రులు

గతులు తప్పుచున్నారు. ఈనాఁటితో లోకవిలయమే కాదు గదా! ఏమిది? కుంభకర్ణుఁ డేదో యనుచున్నాఁడు.

(తెరలో కుంభకర్ణుఁడు)

గీ. కపు లెవరు? దైత్యు లెవ్వారు? — కానరాదు
భేద మింతైన నాకు; నీవిరులెల్ల
నొక్కటియె లోకములనెల్ల • నూడ్చువాఁడ;
రాముఁ డెక్కడ? గద యేది? • రణము నేది?

లక్ష్మ — (విని) అదిగో! ఈదురాత్ముఁడు శ్రీరామచంద్రమూర్తిని గవయఁ జనుచున్నాఁడు. ఆఁ! ఆఁ! అదేమి? — హా! హా!

ఆ. కాండ్రు మనుచు నెగిరెఁ • శిరపాదములు తెగఁ
గడవాలాది నేత్రు • గారుచుండ
ఘనుని రాము నట్టె • గబళింప వినువీధి
కెగిరె నదిగో సేన • బెగడుచుండ.

రామప్రభూ! పరాకు. పరాకు. (ఆనందముతో) ఆహాహా! రాముని మ్రింగఁదలఁచిన కుంభకర్ణు రామాస్త్రములు మ్రింగినవి! సెబాస్! కుంభకర్ణా! రామబాణములచేఁగృతార్థజన్ముఁడ వయితివి. ఓహో ఏమిది? కుంభకర్ణుని మృతికి దేవతలు పుష్పవృష్టిఁ గురియుచున్నారు.

(తెరలో)

కుమారా! లక్ష్మణా! రక్షింపుము,. మాయావిద్యా నాథుఁడగు మేఘనాధుఁడు మరల వచ్చినాఁడు.

లక్ష్మ — కపులారా! భీతి నందకుఁడు. నే నిదే వచ్చితిని. (నిష్క్రమించును.)

(ఇంద్రజిత్తు ప్రవేశము)

ఇంద్ర — ఓ సిగ్గుమాలిన దేవతలారా! పిఱికిపందలారా!

సీ. గదఁ బూని తనచేత ♦ కాలాంతకునిభంగి
మూపినతండ్రి భీ ♦ మముగనార్చి
మిము దాఁకి మీఁదు కే ♦ శములు ముష్టిని దాల్చి
గిరగిరఁ ద్రిప్పి యీ ♦ ధరణిమీఁద
మొత్తోయనుచు నేడ్చి ♦ మోములు పై కెత్తి
శ్రీహరి రక్షణ ♦ సేయుమనుచు
మొత్తుకొనిన యావి ♦ పత్తును మఱచిరే
శునకంబులార! యా ♦ శూరుఁడిపుడు
గీ. భూమిఁబడఁ జిల్కుచుంటిరే ♦ పుష్పములను
అతఁడు మరణింప నేనులే ♦ నా? సురేంద్ర
ముక్కలిలరాచి చిదుకంగ ♦ మోదమలర
దిశలు మార్మోయ నేడ్చిరి ♦ తెలియలేదె?

ఓరీ! వానరులారా! ఇంతమాత్రమునకే కిచకిచలాడుచు, తోఁకలు జాడించి గంతు లిడుచుంటిరా? మీపొట్టలు చించి తాళ్లుగొట్టెద.

(హాయనుసీతను జుట్టుపట్టుకొని లాగుకొని వచ్చును.)

సీత___ 20. అనుబంధము.

ఇంద్ర___రా చండాలినీ! రా! ఇటురా. నిన్ను నీపతియగు రామ నిర్భాగ్యుని కన్నులయెదుట రెండుముక్కలు జేసెద రా!

సీత___హా! రామచంద్రప్రభూ! రామచంద్రప్రభూ! రక్షింపుము. ఈ పలుగాకి పవిత్రమైన కేశపాశమునుబట్టుకొని యీడ్చినా కంఠముత్తరింపఁ బోవుచున్నాఁడు. ఈ చండాలునిఁజంపి నీ ధర్మపత్ని రక్షింపవేమి? ఓ మహాబలవంతా! హనుమంతా! నీవైన రక్షింపవేమి? ఊరక చూచుచుంటివేమి?

హను___ (ప్రవేశించి) (22. అనుబంధము.)

గీ విడువరా పాపచిత్త! ఛీ ♦ విడువవేర?
భీషణంబైన ముష్టి నీ ♦ పీచమణఁతు
దేవదేవిని జానకీ ♦ దేవి నిటుల
సేతువా? నిలు! తీతునీ ♦ జీవములను.

(కొట్టఁ బోవును.)

ఇంద్ర—ఆగు! ఆగు! ఆగు! ఇఁక నొక్కయడుగైన ముందు పెట్ట వలదు. పెట్టినయెడల సీతను నఱికెదను, (జుట్టులాగును.)

సీత—రామా! రామా!! రామా!!!

ఆంజ—(తనలో) రామా! రామా!! ఎంత ఘోరపాపకార్యమును వీక్షించుచుంటిని?

ఇంద్ర—గీ. కను మిదియె చంద్రహాసము ♦ కాంత యిదిగో!
క్షణములో రెండు ముక్కలు ♦ గానొనర్తు
సీతచచ్చిన నిఁక నేమి ♦ నేయఁగలవో
చూచెదను గాక నోకపి ♦ శూరవర్య.

హను—ఓరీ కిరాతజన్మా! ఇంద్రజిత్తూ!

సీ. నందనవనపుష్ప ♦ నవనవాలంకార
శోభితాగ్రంబులై ♦ సురుచిరోప
మానరహితములై ♦ మహనీయపట్టాభి
షేకతైలోక్యసు ♦ స్థిరములౌచు
నుంగరాలట్టియు ♦ నొవర సుదీర్ఘంబు
లై రామచంద్రద ♦ ఖాగ్రసత్ప
రామకృనాంచిత ♦ రమణంబు వశి
ష్ఠాక్షతౌఘశుభావ ♦ హంబులౌచు
గీ. సివుడు విధివశమున మాసి, ♦ విపులధూళి
ధూసరితభంగిఁ గాంచిన ♦ తోయజాక్షి

కేశబంధంబు మెలివేసి ♦ నాశమందఁ
జేయు నీకెట్లు దానవా! ♦ చేతులాడు?

ఓరీపాపీ! యజ్ఞసంభవ, రామదార, దశరథుకోడలు, తాఁకిన కందు శరీరముఁగల బంగారుబొమ్మ;నీ కేమపకృతిఁ గావించె?

ఇంద్ర—ఏమియపకృతియా?

గీ. లంకఁ గాలఁ జేసె ♦ లంకిణిఁబడవేసె
వార్ధిఁ గట్టఁజేసె ♦ బాహుబలునిఁ
గుంభకర్ణుఁ గూల్చెఁ ♦ గులనాశము ఘటించె
శక్తి గాని యిది య ♦ శక్త గాదు

దినదినము నసంఖ్యాకాక్షౌహిణీసేనల నీ మహామారి దిగమ్రింగుచుండనేమిచేసెనని యడిగెదవేమి? కన్నులు లేవా?

సీత—ఓరీ పాపీ! కల్లుఁద్రావినవానివలె మాటలాడెద వేమి? ఇంత ఘోరమునకుఁగారణమైన నీతండ్రిని దూరక నన్ను నెదవేమి? నన్నుఁజుట్టుపట్టిలాగినట్లు నీతండ్రిని జేసినచో బుద్ధివచ్చునేమో? బ్రాహ్మణుఁడవు. పవిత్రుఁడవు నీకీఘోరకార్యము తగదు. తగదు. మానుము. నీవేదాధ్యయనమంతయు వెలఁదులఁ బరిమార్చుటకా? ఇంత చండాలకార్యమున నుపక్రమించితివేమిరా? చెనఁటీ! ఇంతకటికవాఁడవా! అఁసుదానను గా! నన్నింతచేసిన నీవు దక్కుదువా? నీ వీఁక మన్నుగుదువురా! నీచావు సమీపించినదిరా! స్త్రీహత్య తగదురా! హా రామా! రామా! రాజీవలోచనా! నాకింక నీచెఱ యెన్నినాళ్ళోయి!

ఇంద్ర—ఎన్నినాళ్ళోనా? గడియలుకూడ లేవు. నీచెఱ [illegible]కే ప్రయత్నించుచున్నాను. రా, రా, ఇప్పుడే తెగఁ [illegible]కెదను (కత్తి నెత్తును.)

సీత—హా రామా! [illegible]! (ఏడ్చును.)

హను—(కోపముతో) రే! చండాలా! చచ్చితివిరా! విడువు. సీతను విడువు. మాతల్లిని విడువు. చచ్చెదవు. పొడియయ్యెదవు.

ఇంద్రి—ఆఁ రాకు రాకు. దగ్గరకు వచ్చితివో సీత చచ్చినదో!

ఆంజ—(తనలో) హా హా! వ్యర్థుఁడనైతిని వట్టి పనికిమాలినవాఁడనైతిని. ఏమిచేయుదును?

సీత—నా ప్రాణములుపోవుచుండఁగా, నట్లునిశ్చలుండవై, నిర్వికారుఁడవై, నిలువఁబడుట ఆంజనేయా! నీకుతగునా? నామీఁదనీకేల దయతప్పెను? మారుతీ! నన్ను రక్షింపవా? హా హా! ఏమి నావెత్తి? దగ్గరనున్న రాముఁడే రక్షింపలేకపోయెను. రాము దూత రక్షింపఁగలఁడా! ఓరి చండాలుఁడా! నన్ను వదలుము. లేనిచో భస్మమగుదువు. నీశిరము సహస్రశకలము లగును.

ఇంద్ర—ఆ, ఇంకను పొగరణఁగలేదా! అట్లయిన నిన్నింకబ్రతుకనీయఁగూడదు. ఓరీ హనుమంతా! సీత మరణవార్త రామునకుఁజెప్పుకొమ్ము, పొమ్ము. నేనిదే దీనిని సంహరించుచున్నాను. (ఈడ్చుకొనిపోవును)

(తెరలో) హా! రామా! రామా! లక్ష్మణా! హా తండ్రి! హా కౌసల్యా!

హను—హా! హా! అయినది. అయినది. ఆ కొంచెముపనియు నయినది. అయ్యో! అయ్యో! సీతమ్మా! మాతల్లీ! మొద్దువలె నేనుండియు నేమియుఁ జేయలేపోతినా!

ఆ॥ యజ్ఞభూమిలోన ♦ నవతార మందినా
వఖిలలోకమాత ♦ వగుచు నలరి
యతవాని కడుఁగు ♦ కాంతాలజానువై
తెటులఁ గోసెసిన్నుఁ ♦ గటికవాఁడు.

ఆహా! తల్లీ! సీతమ్మతల్లీ! లోకములకెల్ల తల్లీ! సీతమ్మతల్లీ! దుర్మార్గుఁడగు నింద్రజిత్తు కత్తి కాహుతియైతివమ్మా! మాయమ్మా!

ఈవార్త శ్రీరామమూర్తి కేమనివిన్నవింపను? ప్రాణముగల చట్టుబాతి వలెనెట్టయెదుట నిలువఁబడినీమరణమునుం జూచుచుండిన చండాలుండ నని రామచంద్రమూర్తితో వచింపనా? అయ్యో! తల్లీ! ఎందఱ కెంత యార్తిఁబెట్టి మము సీడి దారిచూచుకొంటివి! రావణుని చావుఁ జూడకుండ, శ్రీరామమూర్తి నిగంటఁ జూడకుండ, క్షోభించి క్షోభించి మరణించితివా తల్లీ! ఇంక మాసైన్యము లెందులకు? నే నెందులకు? సుగ్రీవుఁ డెందులకు? మేము బ్రదికి యెందులకు? హాహా! బ్రిదుకఁజాల. ఈ పాడునోటితో రామమూర్తి కీవార్త నెఱిఁగింపఁ జాల హా! రామభద్రా! లక్ష్మణా! సీతమ్మతల్లీ! సీతమ్మతల్లీ! (మూర్ఛిల్లును.)

ఇంద్ర—(ప్రవేశించి) మాయసీతను జంపితినని వీరికిఁ దెలియక పూర్వమే సమ్మోహనవిద్యచే వీరినిఁ గట్టి వేయవలయును.

(సమ్మోహనాస్త్రము విడచి నిష్క్రమించును.)

(చీకట్లు క్రమ్ముకున్నవి రామ లక్ష్మణులు ప్రవేశము.)

లక్ష్మ—మహాప్రభూ! ఇప్పుడేదియో పెద్దకోలాహలము మాత్రము జరిగినది. ఇంతలో నీయంధకారమైనది. నేఁ డిదంతయు మేఘనాథుని యుద్ధవిశారదత.

రాము—ఇచ్చటఁ బడుండి యుండినదెవ్వరు?

లక్ష్మ—హనుమంతునివలె నున్నాఁడు. ఆంజనేయా! ఆంజనేయా!

హను—(లేచి) రామచంద్రప్రభూ! వచ్చితిరా? వచ్చితిరా? మీ కంటఁబడకుండ ప్రాణములుపోవు భాగ్యము లేకపోయెనా! ఈ పాడుమాట నానోటనే తెలియవలసివచ్చినదా! హా! హా! (ఏడ్చును.)

రాము—ఆంజనేయా! ఏడ్చెదవేమి?

లక్ష్మ—మారుతీ! దుఃఖమెఱుంగని బ్రహ్మచారివి. నీ కీవిచార మేల యేమైనది?

హను—నాకు నోరు రాదు తండ్రీ! నోరు రాదు. హా తల్లీ! తల్లీ! సీతమ్మతల్లీ!

రాము—తల్లీ యనుచుంటివి. జానకి కేమయినది?

లక్ష్మ—వధూనిక నెవ్వ రేమిచేసినారు?

హను—ఆహా! రామచంద్రప్రభూ! ఈ కఠినవార్త నెట్లు తెలుపుదును?

రాము—మారుతీ! మాకు కఠినవార్త లేమిటి చెప్పు. రాజ్యము పోయి, నారలుధరించి, కాంతాశిరోమణియైన జానకిని పోఁగొట్టుకొని—

హను—జానకీదేవిని ఇంద్రజిత్తు సంహరించినాఁడు మహాప్రభూ!

రాము—హా! హా! హా! (మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మ—రామచంద్రా! రామచంద్రా! (ఏడ్చును.)

హను—రామచంద్రా! రామచంద్రా! (ఏడ్చును.)

రాము—హా! జానకీ! సుగుణరాశీ! యజ్ఞవేదీసంభవా! పరమపవిత్రా! ఎందఱెందఱురాజన్యులు వచ్చినను వరింపక శివధనుర్వ్యాజమున నన్నువరించి పొందుసౌఖ్యము లివ్వియేగదా! అడుగులను మడుగు లొత్తింపనైతిని. పుడమిపతికిఁ బట్టమహిషివను విఖ్యాతిఁగాంచనీయనైతిని. ముద్దుముచ్చటఁజెల్లింపనైతి. తుద కొకనాఁడు కడుపార తిండియైన లేక, కంటినిండ నిదుర లేక, నొంటినిండ గుడ్డలేక, తలకు నూనెయైనలేక మెడలో పసుపుబొందుతోడ పదునాలుగేండ్లు ఱాలనక, రప్పలనక, చెట్లనక పుట్టలనక త్రిప్పిన దురాత్ముఁడను. నీవు నాకు మహాలక్ష్మివి దక్కుదువా? హాతల్లీ! దండకారణ్యముల సీత జాగ్రత్తయని పలికితివే? ఇంక నీకోడలిని మ్రింగిన రాముఁడు నీయెదుటకు

రాదులే. తమ్ముడా! సీతయే నాతల్లి సుమిత్రి కాదని పలుకు చుందునే! ఇప్పుడు మాయమ్మ యేది తండ్రీ? లంకనుండి నెన్నఁటికైన వచ్చి నన్నుఁ జూచునని గంపెడాసతో నుంటినే! హా! ఇప్పుడాయాసలన్నియు భగ్నములైనవి గదా! హా! నేనింకెవ్వరికొఱకు బ్రతుకుదును? హా! సీతా! సీతా! సీతా! (మూర్ఛిల్లును)

(తెరలో) ఏవరక్కడ! ఎవరక్కడ?

లక్ష్మ—రే చండాలుఁడా తిరిగి వచ్చితివా? సీతాదేవినిఁ జంపెదనని బెదరించితి విప్పుడు రారా.

విభీ—రాఘవులారా! రక్షింపుఁడు. నేను విభీషణుఁడను. చీకటిగ్రమ్మెనం దున దిక్కులు తెలియవు. ఎక్కడ? ఎక్కడ?

లక్ష్మ—విభీషణా! క్షమింపుము. ఇక్కడ. ఇక్కడ. ఈఘోరవార్త వింటివి గదా!

విభీ—అహాహాహా! సౌమిత్రీ! పట్టిది పట్టిది. ఇంద్రజిత్తు మాయసీతను జంపి మనలను భ్రమపెట్టినాఁడు.

అంజ—ఆ! ఏమీ! మాయమ్మ బ్రతికియే యున్నదా!

విభీ—అహా! బ్రదికియే యున్నది. ఆయమ్మను జాక వీరి తరమా!

లక్ష్మ—(కత్తి దూసి) మాయసీతయను మాట నుంచుము. ఇంద్రజిత్తుఁ బంప నిటకు వచ్చి మమ్ము మోసగించు మాయావిభీషణుఁడగుదువేమొ తెల్పు; తెగనఱికెద

విభీ—సౌమిత్రీ! ఏమీతొందర. ఇంద్రజిత్తదుగో మేఘములలో నెట్లు తిరుగుచున్నాఁడో! సంహరింపుము. ఆలసింపకు.

(మేఘములలో నింద్రజిత్తు కనఁబడును.)

లక్ష్మ—అంజనేయా! మూర్ఛిల్లిన అన్నగారు జాగ్రిత్త. విభీషణా!

నా వెనుక నుండుము. రే! లోకకంటకా! ఇంద్రజిత్తూ! ఎంత కాలమునకు దొరికితివిరా! పాపాత్మా!

(బాణము వేసి ఇంద్రజిత్తును జాపును)

2 వ రంగము.

(సులోచన, ప్రహస్తుఁడు ప్రవేశము)

సులో—ప్రహస్తా! ఆ పరాక్రమశాలి యెక్కడ? ఆ జగదేకవీరుఁ డెక్కడ? దేవేంద్రజిత్తుఁడగు నానాథునిఁ బరిమార్పఁగలిగిన యా భుజాసారుఁడగు మహానుభావుఁ డెక్కడ?

ప్రహ—అమ్మా! దురాత్ముఁడై నీనాథుని జంపినవానిపై నించుకైన పగలేక మాటలాడెదవేమి?

సులో—వెఱ్ఱివాఁడా! జగద్వందితమగు శూరకృత్య మొనర్చి క్షాత్రమును నిలువఁబెట్టినవానిపైఁ బగ యేమి? ప్రాణములు శాశ్వతములుగావు. చూడు, రేపైన, నెల్లుండియైననీప్రాణములు శరీరమునుండి తరలవలసినవే కదా! దానికి చింత యేమి? పదునాలుగేండ్లు నిద్రాహారములేనివాఁడు దక్క నానాథు నింకొకఁడు చంపఁలేఁడు. అట్టి పరాక్రమనిధిని, బుణ్యమూర్తిని దర్శించుటకన్న నాజన్మమున కింకేమి కావలయును?

ప్రహ—కాని, తల్లీ! నీ వెంతగట్టిగుండెఁ గలదానవో కాని కాంతుఁడు పోయినను కంట తడి పెట్టకున్నావు కదా!

సులో—ప్రహస్తా! పెద్దవాఁడవైనను నీవు తెలియక పలుకుచున్నట్లు తోఁచుచున్నది. చనిపోయిన వారికొఱకు మన మేడ్చినంతకాలము వారి కుత్తమగతులుస్సిగంబుగవు. అదిగాక భగవంతులని చెప్పఁబడు రామలక్ష్మణుల శరములఁ గూలిన నానాథునికై నే నేడ్వనేల!

ప్రహ — రామలక్ష్మణులు భగవంతులని నీవును చెప్పెదవా? తల్లీ!

సులో — కారే యనుకొనుము. అట్లయినను క్షత్రియులు గదా! వారిచేతులలో క్షాత్రమరణమునకన్న నా నాథున కేమికావలయును? రణమరణమున వీరస్వర్గము లభించుఁగదా! నేనాయనకై చింతించుట వెఱ్ఱికాదా? జీవించినన్నినాళ్ళును సేవఁజేసికొంటిని ఇప్పుడు మృతినందిన నాథునితో సహగమనమయి, నేనును బుణ్యలోకములం జేరుదును.

ప్రహ — మేలు! వీరపతివ్రతా! మేలు! నీకింకొకజన్మము లేకుండుఁగాక.

(నిష్క్రమించును.)

(రామ లక్ష్మణులు ప్రవేశము)

సులో — మహానుభావులారా! మీ రెవ్వరో నే నెఱుఁగను. నా భర్తను చంపిన పుణ్యాత్ముని దర్శింపవచ్చితిని

రాము — అమ్మా! నీవు మేఘనాథుని సతివగు సులోచనవా? నీ పతిని చంపిన నా తమ్ముఁ డీతఁడే లక్ష్మణుఁడు.

సులో — అట్లయిన నాముచ ప్రమాగ గంరై యుందురు. రాఘవులారా! నమస్కారము. నా భర్త కళేబరము నకగ్నిసంస్కారమునుచేసి సహగమనము చేయుదును. శిరస్సును వానరసైన్యమున నెంతో దాఁచిరఁట. నా కొప్పించి పుణ్యముఁగట్టుకొనుఁడు.

రాము — నీ పతిభక్తికి మెచ్చితిని ప్రపంచమునఁ బతివ్రతలన్న నమ్మా! పూజ్యనస్తువులేను. నీ భర్తశిరస్సునే కాదు, ఏపాటులనోపడి నీభర్తనే బ్రదికింపఁజేసి యిచ్చెదను.

సులో — రాఘవేంద్రా! వలదు. వలదు. నన్ను క్షమింపుము. నా భర్తకు తిరిగి రాఘవులచేతి మరణము లభించునా? దుర్లభమగు మరణమునందిన నా భర్త పుణ్యాత్ముఁడయ్యెను. ఎప్పు

టికై నచావవలసినవారలకు శీఘ్రముగ నెంతమంచిమరణము లభించిన, నంత మంచిది.

(23 అనుబంధము.)

రాము—సెబాస్.తల్లీ! దేవతలు పుష్పవృష్టి గురియుఁదగిన మాట లాడితివి. రాక్షసులలో నయితము జ్ఞానులు గలరనిపించితివి.

లక్ష్మ—ఈమెమాటలచే నీమెపతిని జంపిన నాకు సిగ్గగుచున్నది.

రాము—అమ్మా! రమ్ము. నీపతిని నీ కర్పించెద.

24 అనుబంధము.

(అందఱు నడతురు)

(తెరలేవఁగా యుద్ధభూమి కనఁబడుచున్నది. విభీషణాదులు, కపులును కనఁబడుదురు)

విభీ—బిడ్డా! సులోచనా!

సీ. పరునిపక్షము జేరి ♦ భర్తను వధియింపఁ
జేసితి-ని చింతఁ ♦ జెందకమ్మ!
మనసార హితబోధ ♦ లొనరించినను గాని
గమనింప కీగతిఁ గాంచెనమ్మ!
భర్తృశోకంబున ♦ బడఁతిరో మూర్ఛనఁ
గోపఘపింబును ♦ జూపకమ్మ!
శ్రీరామకరముక్త ♦ శితబాణహతిని నీ
కాంతుఁడుత్తమగతిఁ ♦ గాంచునమ్మ!

గీ. కలికి! నీవంటిసాధ్వులు ♦ గలుగవమ్మ!
పంతిలక సహగమనంబుఁ ♦ జెందనున్న
వీరపత్నివి, సురలు దీ ♦ వింతురమ్మ!
శీలవతివైతివి సులోచ ♦ నా! లతాంగి!

సులో—చిన్న మామగారూ! మరణవేళ నాశీర్వాదములా యివి? నాకు మీపై నాగ్రహముండుట కెట్టిహేతువులును లేవు. మీయౌదార్యవలన నాహృదయేశ్వరుఁడు తిరిగి లభింపఁడుగదా! కానిండు. ఎట్లు మరణించిననేమి? ఎవరు కారణమైననేమి? అనన్యలభ్యమైన రాఘవునిచేతి మరణంబు నందిన నానాథుఁడు ధన్యుఁడు. ఆయనతోడ సహగమనముం గాంచనున్న నేను ధన్యురాలను. ఆ యానందముతోడనే నాప్రాణంబులను వదలుచున్నాను. నాకొఱకై మీరు విచారింపవలదు. నా యాగ్రహానుగ్రహంబులతో మీకుఁబని లేదు. మీకుమాత్ర మేమిలోపమున్నది? శ్రీరామచంద్రుని యాశ్రయంబున మీరును కృతార్థజన్ములైతిరి. అయినను కులద్రోహపాపంబు మీ కంటకమానదు. ఈ రామచంద్రమూర్తి యాచంద్రతారకమగు లంకారాజ్యమును మీకు సమర్పించినను మీరు దాని నెంతోకాలము పరిపాలింపఁజాలరు. మ్లేచ్ఛ, కిరాత, పంచమకులంబులవారు ముందు ముందుఁ బాలింప మీ రదృశ్యరూపంబున లంకాపురంబున నుండవలసినవారే. ఇఁక మీకును నాతోఁ బనిలేదు శ్రీరామచంద్రప్రభూ! నానాథుఁడు వీరస్వర్గమార్గంబున నతిదూరమరిగియుండును. సత్వరంబుగ దత్కళేబరంబు నొసంగిన నే సహగమనంబై నానాథునిఁ గలసికొందును.

రాము—అవును. సుగ్రీవా! మేఘనాథుని కళేబర మీసాధ్వీమతల్లి కిప్పింపుము.

సుగ్రీ—రామప్రభూ! అసంఖ్యాకములయిన కళేబరములలో మేఘనాథుని శరీరము గుర్తించుట కష్టము.

సులో—సుగ్రీవరాజా! మీ రెవ్వరికిని శ్రమవలదు. నేనే నానాథుని

శరీరంబును వెదకికొనును. (జలంబులు పట్టి) నేను నిజంబుగ పతివ్రతనగుదునేని నానాథుని శరీరంబుఁదక్క మిగిలినవెల్ల భస్మీభూతంబు లగుఁగాక! (జలంబులు చల్లగా శవములన్నియు భస్మములై మేఘనాథుని కళేబరము కనఁబడును.)

రాము — ఆహా! సులోచన పాతివ్రత్యము. మేలు! వీరపతివ్రతా! మేలు! సభర్తృకంబగు నక్షయస్వర్గలోకసుఖంబు నందుము. సుగ్రీవా! ఈయమను జితిఁ జేర్పింపుము.

సుగ్రి — భాగ్యము. (నిష్క్రమించును.)

సులో — రామచంద్రప్రభూ! నమస్కారము. సుమిత్రాకుమారా! నమస్కారము. సమస్తకపిలోకంబులారా! నమస్కారము. దుష్కరమగు దైత్యకులంబునఁ బుట్టియు కులముతో నిమిత్తములేక, సౌశీల్యమే ప్రధానముగాఁ గలిగి నేను నాప్రాణేశ్వరునితోడఁ బరలోకసౌఖ్య మనుభవింపఁబోవుచున్నాను. సెలవిందు. దశదిక్కులారా! సెలవు. సూర్యచంద్రాదినవగ్రహములారా! సెలవు. ఆహా! హుతాశనమూర్తియు నేఁడు నేత్రోత్సవముగా వెలుఁగుచున్నాఁడు. జయ్ శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మమూర్తికి జయ్. ఓపరమాత్మా! కర్మసాక్షీ! జన్మజన్మంబులకును నాకు మేఘనాథుఁడే పతియగునట్లు దయచేయుము. నీకు పదివేల నమస్కారములు. (అగ్నిలోఁ బడుచున్నది.)

తెరవ్రాలును.

ఇది చతుర్థాంకము,

పంచమాంకము.

1 వ రంగము.

(రామ, లక్ష్మణ, విభీషణులు ప్రవేశము.)

రాము—విభీషణా! ఆ మహాకాంతి యేమంటివి?

విభీ—మహాప్రభూ! అదితప్పక రావణుని దండయాత్రయే. ఆకాంతి రావణుని కిరీటముల దాపఁబడిన నవరత్నకాంతి యని తోఁచుచున్నది.

(తెరలో సుగ్రీవుఁడు)

గీ. రండు వానరవీరులా ♦ రా దశాన
నుండు చండధనుష్కళా ♦ పండితుండు
రణమునకు వచ్చె రాక్షస ♦ రాసితోడ
తరుతతులఁ దెండు తండోప ♦ తండములుగ.

విభీ—రామప్రభూ! అదిగో సుగ్రీవుని యాజ్ఞ వినఁబడుచున్నది. రావణునివంకకు మన మింక మఱలవలయును.

రాము—అట్లే చేయుదము. పాపాత్ముఁ డెంతకాలమునకు కాకంటఁ బడినాఁడు? తమ్ముఁడా! బాణము. తూణము.

లక్ష్మ—మహాప్రభూ! క్షమింపవలెను. నాదొక చిన్నమనవి యున్నది.

రాము—తమ్ముఁడా ! ఇది యేమి ?

లక్ష్మ—పూజ్యురాలగు వధూనికను గొనిచనిన యీ దశకంఠచండాలుని ముఖాముఖి నెదుర్కొని సంభాషించి నా వేడినారాచములు రుచి వాని కెఱింగింపవలయునని యెన్నిదినములనుండి యోయభిలషించుచుంటిని. కాని యట్టి శుభకాల మింతవఱకు సంభవింపదయ్యెను. నేఁడు నా కా రణభిక్షనుదయచేయవలయును.

రాము—తమ్ముఁడా! ఇది యేమివెఱ్ఱి? అరితేజిన యమరేశ్వరాదులకలవిగాని యసురాధముం డెక్కడ ? ముక్కుపచ్చలారని ముద్దులబాలుఁడవు నీ వెక్కడ? నాయనా! రావణునితోడ రణము నాకుఁగాని నీకుఁ దగ దూరకుండుము.

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! సోదరవత్సలురగుతమరు నన్నిట్లు నిరుత్సాహపరుపఁ బాడియా! రామరక్షగల నాకు రావణనారాచశిక్ష యొక లెక్కయే.

గీ. తావకాశీర్వచనమైన, ♦ ధరణితలము
బొంగరమువలెఁ ద్రిప్పెదు, ♦ భువనములను
గడగడను వడఁకించెద, ♦ కమలభవుని
వ్రాలు మార్చెద, నసిఁ దాల్చి ♦ రణమునందు.

రాము—తమ్ముఁడా! నిన్ను నా వెంటఁ బంపునపుడు నీతల్లి సుమిత్రాదేవి, నీరక్షణమును నాభుజంబుల నిడియె. నీకు రావణునితోడి సంగ్రామమున నపాయమేమైన సంభవించిన నేనోర్వఁగలనా?

25. అనుబంధము.

లక్ష్మ — రామభద్రా! రఘువంశమునఁ బుట్టిన మీతమ్మునిపట్ల నవ జయశంకను వహించెద రేమి? ఆ పాపాత్మునకు రామానుజుని బాణాగ్నులరుచి నెఱింగించి నుఱివచ్చెదను హనుమంతుఁడు నావెంట నుండును దీవించి పంపుఁడు. నేనిదివఱ కేది యర్థించినను లేదని యెఱుంగరు. ఇప్పుడు మాత్రమేల నా మదిఁ జిన్నబుచ్చెదరు.

రాము — తమ్ముఁడా! చింతపండకుము, హనమంతుని తోడిచ్చి నిన్నుఁ బంపెదను. తండ్రీ! మితిమీఱి యాదానవునితోఁ గ్రౌర్యంబు నెఱపకుము. మన విభీషణుఁడును నీదరి నుండును. రాక్షసు లనేకమాయలఁ బరపుదురు. వాని మెలకువ నెఱింగి ప్రవర్తిల్లుము. మన వంశకర్తయగు సూర్యభగవానుఁడు నిన్ను రక్షించుఁగాక! పరేతలోకమందున్న మనతండ్రియగు దశరథ రాజేంద్రుఁడు నిన్నాదరించుఁగాక! విభీషణా! రమ్ము. మనము సుగ్రీవాంగదనేయులం గలసికొని సౌమిత్రిని రణమున కంపుదము.

విభీ — మహాప్రసాదము (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

(రావణుఁడు, సూతుఁడు; ప్రవేశింతురు.)

రావ— సూతుఁడా! రాముఁడు కానిమ్ము. లక్ష్మణుఁడు కానిమ్ము. పాదచారులై ధరణీతలముననే రణము గావింతురు గావున రథమును దూరముగా నిలిపియుంచుము. పొమ్ము.

సూతు — భాగ్యము. (నిష్క్రమించును)

రావ — ఏమి? నేఁడు లక్ష్మణుఁడు నన్ను మార్కొనవచ్చువాఁడా? హ్హా హ్హా హ్హా ఏమి వీని సాహసము? మహానలంబునఁ బడఁ

బోవు శలభంబు ననుకరించి చనుదెంచఁ బోవుచున్నాఁడే యీ పసిబాలుఁడు. సరే! రానిమ్ము.

(విభీషణుఁడు ప్రవేశము.)

విభీ—అన్నా! రామసేవకుఁడను. విభీషణుఁడను. నమస్కరించుచున్నాను. నిన్ను విడచి రెండునెలలు కావచ్చినది. జ్ఞప్తి యున్నదా?

రావ—ఓరి వంశనాశనుఁడా! నీవఁటరా పాపీ! నాకంటఁబడితివా? ఇంటిగుట్టు లంకకెంత చేటైనదిరా! తులువా! రాముఁడేమి నీకమృతము పోసినాఁడు? రావణుండేమి విషముఁ బోసినాఁడు. నీరహస్యములను నేనేమి వెల్లడించితినని, నారహస్యములను వెల్లడించితివి. నీకొడుకును నేను చంపితిననియే, నాకొడుకును చంపించితివా?

విభీ—నీకొడుకును నీవే చంపుకొంటివి. ఇఁక నిన్నును నీవే చంపుకొందువు. నావలన నేమగును?

రావ—హా! హా! ఏమంటివి? నా కన్నకొడుకును నేనే చంపుకొంటి ననియా! అట్లయిన నిన్నును నేనే చంపెదనురా! నాలంకఁ గాల్పించితివి నాకొంపఁ గూల్చితివి. నాకసువు కాల్చితివి. నాపరువుదీసితివి. నన్నల్లరిచేసి నడువీధికెక్కించి క్షోభపెట్టితివి. నా గొంతుకలను మొండిఅంపములతోఁ బరపరఁ గోసితివి. కులద్రోహీ! చండాలుఁడా! అధమాధమా! విశ్వాసఘాతకా!

విభీ—అవియన్నియు నీవే! ఈ పనులన్నియు నీవే చేసికొంటివి. నీ లెంపలు గట్టిగా వాయించుకొనిన నింత యవాంతరము గలుగదు. నన్నుఁదిట్టెదవేమి?

రావ—ఆ ఆ! ఏమి ప్రేలితివిరా! తండ్రిచచ్చిన నిన్ను పోషించి పెంచిన నన్నింతచేసిన నీవు విశ్వాసఘాతకుఁడవు గావా! నేనే విశ్వాసఘాతకుఁడనా! ఛీ! దుర్మతీ! ఇదే చచ్చితివి. నిలువుము.

విభీ—హా! రామచంద్రా! రామచంద్రా!

లక్ష్మ—(ప్రవేశించి) దురాత్మా! నిలువుము. రామచంద్రుని శరణు వేడిన విభీషణుఁడు రావణునిచే వధింపఁబడునే?

రావ—రామా రామా యని యీ నిర్భాగ్యుఁడు మొత్తుకొనుచుండఁగా నీవు వచ్చితివేమి?

లక్ష్మ—రాముఁడైన నేమి? రామానుజుఁడైన నేమి? ఐనను రామచంద్రునివలె కొందులకు? నన్ను గెలిచిన పిదపఁ గదా నీపరాక్రమము రావణా! సకలపాపపరిసమాప్తియై యింకొకటి మిగిలినదనియా తమ్మని జంపఁబాల్పడితివి?

సీ. సకలదేవానీక ♦ సార్వభౌముల నణఁ
గించి గణించిన ♦ కీర్తికాంత
కైలాసగిరి నెత్తి ♦ కాలకంధరుని భ
క్తిని గొల్చి కాంచిన ♦ కీర్తికాంత
ధనదు నోడించి, త ♦ ద్ధనరాజ్యసంతతి
గెలిచి యార్జించిన ♦ కీర్తికాంత
యల పులస్త్యబ్రహ్మ ♦ యన్వయంబునఁ బుట్టి
దీపించినట్టిన ♦ కీర్తికాంత

గీ. దేవి జానకిఁ జెఱఁగొని ♦ తెచ్చినట్టి
భూరిమత్కీర్తికాంతతోఁ ♦ బోరు సలిపి
సవతి మత్సరమును గాంచి ♦ సమయ కింక
బ్రతుక నేటి కనాధజీ ♦ వితముతోడ.

రావ—అహహా! ఏమి నే ననాథుఁడనా! నీవలన జానకికి నేను నాథుఁడ నగుట యెట్లు గదా? సమస్తలోకములకు నాథుఁడ నగుచు నెట్లుంగానా? ఓరి వెడఁగ! నే నేల యనాథుఁడ నగుదును రా?

సీతలేనినీయున్న గ్రామముఁ డనాథుఁడు. ప్రభుఁడులేని నీ వనాథుఁడవు. రామసంహారమైనపిదప సీత యనాథ.

లక్ష్మ—ఛీ, ఛీ, జగన్నాథునిసతి, యనాథయగు టేమి? సమస్తజీవననాథుని పత్ని యనాథయగు టేమి? భువనాధినాథుని ప్రాణేశ్వరి యనాథ యగుటేమి? నీ మరణానంతరమున నీదారాపుత్రపరివారనివహం బు లనాథ లగును.

రావ—ఓరి బాలుఁడా! ఆ జగన్నాథుఁ డెవ్వఁడు? నాకన్న జగన్నాథుఁ డెవ్వఁడుగా?

గీ. ఎల్లభువనంబులను నేఁజ ♦ యించినాఁడ
సురలఁ జెఱఁగట్టులభాతి ♦ నఱకినాఁడ
వెదకినను గానరాని యా ♦ విష్ణుఁ డెవఁడు?
ఎందు దాగినవాఁడు♦ వాఁ ♦ డెందుఁ జచ్చె?

లక్ష్మ—ఓరి దానవా! పామరుండవైన నీకటరా విష్ణుదర్శన మబ్బుట? మునుల భార్యలం జెఱపట్టుచు, యజ్ఞంబులను నాశనముఁ జేయుచు, హోమగుండంబుల రక్తంబుఁ జల్లుచు, జన్నిగట్టులఁ జావమోదుచు, హింసావృత్తిగల నీకా విష్ణుమూర్తి గానవచ్చువాఁడు?

గీ. చిరతరతపంబుల కలిండు ♦ చిక్కఁబోఁడు
మెండయిన హోమములకును ♦ మ్రొంగఁడు గాఁడు
కత్తి ఝుళిపించినను గడ ♦ గడ వణకఁడు
పావనంబైన భక్తిచే ♦ బద్ధుఁ డగును.

అదిగాక విష్ణువు సర్వాంతర్యామి అతనిచే నీకుమృతి కలదు

రావ—సర్వాంతర్యామియా! హే! హే! హే! ఏమి వాచాలత?

లక్ష్మ—ఓకులద్రోహీ! నీకు బుద్ధియున్నదో సర్వాంతర్యామియని తెలిసికొందువు.

రావ— ఓరీ! బుద్ధిహీనుఁడా ! నాకుఁ గాదు. నీపాడునోటికి బుద్ధిచెప్పుటకే వచ్చితిని. నేను బ్రాహ్మణధర్మమున కేమిలోటు చేసితినని నన్ను కులద్రోహి యంటివి? ఉదయము గాకుండ కోటిశివలింగముల నర్చించువాఁడనని తెలియవుగా!

లక్ష్మ— ఓరి తెలివిహీనుఁడా ! కోటిశివలింగముల నర్చింపఁగలిగిన వాఁడవు భగవంతుని సతియని తెలియలేక చెఱపట్టితివేమిరా?

రావ— భగవంతుఁ డెవ్వఁడు?

లక్ష్మ— శ్రీరామచంద్రమూర్తి.

రావ— ఛీ, ఛీ, అనుభవహీనుఁడా ! భగవంతునివస నీ వేమెఱుఁగుదువు? భగవంతునికొఱకై నేను వెదుకని ప్రదేశములు గలవా?

సీ. వనధులందెల్ల నా ♦ భగవంతు నరయఁగా
గాలించితిని గాని ♦ కానవైతి

లక్ష్మ— వనధులం దాతఁడో ♦ దనుజాధమా ! మీన
మై వసించెడు మహా ♦ మాంత్రికుండు,

రావ— గిరులక్రిందను మేటి ♦ తరులక్రిందను వాని
గాలించితిని గాని ♦ కానవైతి

లక్ష్మ— గిరులక్రిం దాతఁడు ♦ వరకూర్మరాజమై
నిరతంబు వసియించు ♦ నిర్మలుండు,

రావ— అడవులందెల్ల నా ♦ యధముని వెదకుచు
గాలించితిని గాని ♦ కానవైతి

లక్ష్మ— అడవులందున వరా ♦ హంబై వసించెడు
సకలబ్రహ్మాండనా ♦ యకుఁ డతండు,

రావ— కేమి నజాండమునందు ♦ దారుకాండములందు
గాలించితిని గాని ♦ కానవైతి

లక్ష్మ — వరదారుపులయందు ♦ నరసింహమూర్తియై
భీకరాకృతిఁ తోడ ♦ వెలయుసతఁడు,

రావ — భూసురోత్తములందు ♦ భూవరోత్తములందు
గాలించితిని గాని ♦ కానఁనైతి

లక్ష్మ — భూసురోత్తముఁ డౌచు ♦ భూవరోత్తములను
ఖండించు పరశుహ ♦ స్తుండుఁ డతఁడు,

సీ.- పలుకనేటికి శ్రీరాము ♦ భద్రుఁ డగుచు
నిన్ను వధియింపఁ గా సాధు ♦ నిచయములను
గావ దశరథభూపాల ♦ గర్భజలధి
నుదయమందిన సత్పూరు ♦ షోత్తముండు.

రావ — ఓహోహో! ఆయన్న పురుషోత్తముఁడగుటయు, నీతమ్ముఁడు మెచ్చుకొనుటయు సరిపోయినది. పురుషోత్తముఁడటఁ. ఆలినిబరుఁడు కొనిపోవఁగా నేడ్వలేక తమ్మునిచే వేదాంతములు చెప్పించెనఁట! ఆహాహాహా!

విభీ — రావణా ! దనుజేశ్వరా !

రావ — ఏమిరా నీ కావరము ? రావణా యనుచుంటివి. సోదరా యనుపిలుపు చట్టుబండలు చేసితివా !

విభీ — ఛీ, ఛీ, నీవు నా సోదరుఁడవా? నా సోదరుఁడవైనచో నావలెనే యుండక నీవు భగవద్ద్రోహణముఁ జేసి నరకము పాలగుదువా?

రావ — ఓరీ కులద్రోహీ! ఏమిరా నీపరిగల్భము. నరకము నీకా, నాకా? విశ్వవిఖ్యాతకీర్తిసహితంబగు దనుజవంశమున జనియించి కులమున కపకీర్తి రహింప శత్రుపక్షమునన్ జేరి లంకకుఁ జేటుఁగూర్చినది చాలక నేను నీవలె నుండనయితినని హేళనచ్చుచుంటివఁట [illegible] శ్రీరాముని కాళ్లబంట్వై యడుగులకు మడుగు లొత్తుచు [illegible] [illegible]చుంటివి గ

దా! నేను భగవద్దూషణతత్పరుఁడనై తినని మిడుకుచుంటి నే మిరా పాపీ!

విభీ—అన్నయ్యా!

రావ—ఛీ, ఛీ, చండాలుఁడా. ఇంక నిన్ను క్షమింపఁగూడదు, సోదరుఁడనిన భక్తి లేక, చేసిన పాడుపనికి లజ్జలేక మానాభిమానములు లేక ప్రేలుచున్న ని న్నీశక్తి బాణమున వధించెదను నిలువుము. (బాణ మెత్తును)

విభీ—హా సౌమిత్రీ! రక్షింపుము.

లక్ష్మ—రావణా! తాళుము. ముందు నన్ను జయించి విభీషణుని వెదుకుము.

రావ—ఏమి! ముందు నిన్ను జయింపవలయునా? నీ కట్టియభిలాషమున్నచో నే నేల కాదందును? రమ్ము రమ్ము.

26 అనుబంధము.

(యుద్ధముచేయుదురు. రావణుఁడు శక్తి బాణమువదలును-లక్ష్మణుఁడుమూర్ఛిల్లును)

విభీ—హా హా సౌమిత్రీ! సౌమిత్రీ! ఈ పాపాత్మునిపాలఁ బడితివా! తండ్రీ! హా రామచంద్రప్రభూ! రామచంద్రప్రభూ! నీతమ్ముని జంపినపాపిని వధింపరమ్ము. రమ్ము

(నిష్క్రమించును.)

రావ—ఈ లక్ష్మణు నెత్తుకొనిపోయి కాళికి బలియిచ్చెదను. ఎత్తబోయి) అబ్బబ్బ! ఎంతబరువుగానున్నాఁడు. కైలాసాచలము నవలీలగా నెత్తిన నాకీశాలుఁడు సాధ్యముగాకున్నాఁడే?

హను—(ప్రవేశించి) ఛీ, ఛీ, పాపీ! లే. అతని నెత్త నీసాధ్యమగునా?

క. శిరములు పదియైనను, నీ

కరము లిరువదియునైనఁ • గానీ, యిఁక నీ

ధరను దుస్సారోన్నతగిరి
వరమైనను పిండియగు న ♦ వారణ ముష్టిన్. (గుద్దును

రావ__సెబాస్ ! మారుతీ ! సెబాస్ మెచ్చితిని. నీదెబ్బకు మెచ్చితిని.

గీ. రామ రావణ సంగ్రామ ♦ రమ్య మొక్క
యెత్తు మారుతిదెబ్బ యొ ♦ క్కెత్తుగాఁగ
చూర్ణమయ్యెను శల్యముల్ ♦ చుఱుకణంగె
చిఱుత విశ్రాంతిఁ గైకొని ♦ మరల వత్తు.

(నిష్క్రమించును)

హను__హా, హా, లక్ష్మణకుమారా ! లక్ష్మణకుమారా ! శ్రీరామమూర్తి నిన్ను నాకప్పగించి రణరంగమున కంపెను గదా నే నేమొగము పెట్టుకొని యానుగుణాలం కారుని జూచెదను. హా రామచంద్రప్రభూ ! రామచంద్రప్రభూ !

(రాముఁడు, విభీషణుండు ప్రవేశము)

రాము__హా తండ్రీ ! ఎక్కడనుంటివోయి నాయనా ?

హను__మహాప్రభూ ! ఈ నిర్భాగ్యుఁడగు నాంజనేయుని దగ్గర. ఇటు స్వామీ ! __ఇటు__ఇటు.

రాము__హా హా తమ్ముఁడా !

ఆ. కట్టెవెన నిన్ను ♦ కరముల గదియించి
యకట ! తమ్ముఁడా య ♦ టంచు నేడ్చి
కనుల నీరు గార్పఁ ♦ గలుగుటకన్న, నే
నేమిసేయువాఁడ ♦ నిపుడు కుజ్జ !

సుగ్రీ__మహాప్రభూ!దుఃఖింపఁగూడదు. కర్తవ్య మాలోచింపుఁడు

రాము__సుగ్రీవా ! నే నేమి చూచుకొని యిప్పుడు శాంతి నొందుదును ?

గీ.- హస్తపంచశతంబున ♦ నర్జునుండు
బాణముల నైదుసారులు ♦ వదలునంట
యొక్క చేతనే తద్రీతి ♦ నొక్కమారె
బాణములు వీడు వీరుఁడొ ♦ భ్రాతుఁడితఁడొ !

సుగ్రీ — అయ్యా! మరేమియుఁ దొందరలేదు. సుషేణుఁడు హనుమంతునిచే సంజీవకరణిని దెప్పించి లక్ష్మణస్వామికి జీవప్రదానముఁ జేయుదునని చెప్పినాఁడు. అంజనేయా! సుషేణుని కడకు వెళ్ళుదము రమ్ము. తెల్లవారులోపలనే సంజీవికరణి చేరవలయు. తెల్లవారినచో సౌమిత్రి జీవించుట దుస్తరము. అప్పుడే రెండవయామము నడచుచున్నది రమ్ము.

రామ — అంజనేయా ! నా కున్నవ్వరు తమ్ములకన్న నీవే పెద్దతమ్ముఁడవని మన్నింతును. సతీతిలకము జాడఁ గొనివచ్చి నాప్రాణము నిలిపితివి; సంజీవిఁ దెచ్చి నా తమ్ముని ప్రాణములు నిలుపుము తండ్రీ!

హను — రామచంద్రప్రభూ ! రామకార్యము కొఱకే యీ మారుతి జనించి యున్నాఁడు.

(సుగ్రీవునితో నిష్క్రమించును.)

రామ — హా తమ్ముఁడా ! తమ్ముఁడా ! పలుకవా ! పలుకవా ! నాయనా ! నాయనా ! పాపుఁడనైన నాతో మాట్లాడవా ? హా ! నీవంటి సోదరుఁడు నావంటి మందభాగ్యునకేలదక్కును? రాష్ట్రమును విడచి, తల్లిని విడచి, సతిని విడచి, సౌఖ్యమును విడచి, నిద్రాహారములను విడచి, నన్నే సర్వముగ నమ్మి మహారణ్యములలోఁ బదునాల్గువత్సరములు నాతో పడరాని పాట్లు పడి నాతండ్రీ—నాతండ్రీ—నేనింక జీవించి యుండఁగా నీ విట్టిదశకు వచ్చితివా ? లక్ష్మణుఁ డేడి యని యడుగు నీ

తల్లికి నే నేమి చెప్పఁగలను? మాతాపుత్రుల నెడఁబాపిన పాపము నాగొంతుక కురితాడై చుట్టుకొనదా? నీచే సేవఁ జేయించుకొనుటయే కాని, నీకెప్పుడు నేయుపకృతియుఁ జేసి యుండను గదా! ఈ యుద్ధమందైన నిన్ను రక్షించుటకైన నశక్తుఁడనైతిని గదా! ఇట్టి యశక్తుని నమ్మి నీవు మోస పోయితివి. నీగొంతుక నేను గోసితినిరా తండ్రీ! హా! సీతా! మహానుగుణసంపన్నుఁడై, మనకుఁ బుత్రప్రాయుఁడై, పాద భక్తుఁడైన నీమఱఁది యవస్థ వింటివా? హా సౌమిత్రీ! హా సుగుణరాశీ! హా మహాధనుర్ధరా! హా బాహుపరాక్రమవిల సితకార్తవీర్యా! (ఏడ్చును.)

విభీ—మహాప్రభూ! గుండెలు పగుల శోకింపవలదు. సుగ్రీవుఁడేదో యొక దారి చూపినాఁడు గదా!

రామ — అన్నట్లు సుగ్రీవుఁడు హనుమంతుని బంపినాడేమో?

సుగ్రీ...(ప్రవేశించి) మహాప్రభూ! పంపితిని. ఇక్కడి కిరువదిమూఁడు లక్షల యిరువదివేల యిన్నూట యిరువదామడ దూరమునున్న ద్రోణాద్రి కదిగో, అంజనేయుఁడు గరుత్మంతుని వలె నాకాశమార్గమునఁ జనుచున్నవాఁడు.

రామ—ఆహా! అంజనేయుని భక్తి! నే నెట్టులాతని ఋణముఁ దీర్చుకొందును?

సుగ్రీ—మహాప్రభూ! మీ దాసు నట్లాడఁదగునా?

విభీ—రామచంద్రమూర్తీ! తమ్ముని వక్షస్థలమున నాటిన యాశక్తిని దీసివేయవలయునని కపులందఱు కష్టపడిరి. వచ్చినది కాదు. మీరు లాగవలయు.

రామ—(శక్తిని దీసివేసి) తమ్ముఁడా! ఎంతకష్టపడితివి? నాయనా! సుగ్రీవా! విభీషణా! ఎట్టితమ్ముఁడు పోయినాఁడయ్యా!

27 అనుబంధము.

సీ. ఘనచతుర్దశవర్ష ♦ వనవాసదీక్షను
బలుపఁగఁ దండ్రి యా ♦ జ్ఞను ధరించి
వెడలుటచే నన్నుఁ ♦ బితృవాక్యపాలకుం
డనుచు లోకము కొని ♦ యాడునంట
తండ్రి పోన్మనలేము, ♦ తమ్ముఁడా రమ్మని
నేను పల్కఁగలేదు, ♦ మాను మనిన
మాన కీగతి ఘోర ♦ కాననముల నాకు
వివిధసేవలు చేయ ♦ వెడలివచ్చి
వనుల నన్ను సుఖము ♦ పాల్జేసి తా నేల
పాలయిన కుమార ♦ వర్యుఁ డితఁడు
కాని యిట్లు నేను ♦ గడతేరనైతి నీ
పావనుండు పోవ ♦ బ్రతికియుంటి.

హా తమ్ముఁడా !

ఆ. చావుకోలకు నీవు ♦ సాంద్రాటవుల వెంట
వచ్చినావు నన్నుఁ ♦ బాయులేక
అకట! వెంట నిట్టు ♦ లాకర్షణముఁ జేసి
నట్టి మృత్యువైతి ♦ నయ్య నీకు!

సుగ్రీ — మహాప్రభూ ! ధైర్యసాంపత్తులు, మా కందఱకును జెప్ప వలసినవారు, ముందుదారి యేదో చూడవలసినవారు తమ రేకర్తవ్యమును మాని చింతిల్లిన మాకు గతి యేమున్నది ?

రాము — సుగ్రీవరాజా ! నాదుఃఖమును నేనేకాంతమున నణఁచుకొని దిగమ్రింగవలసినదె గాని యెవ్వరితోఁ జెప్పుకొనిన నెవ్వరి కేమి తెలియును ? అంతటివిరోధి, నీవు చంపింపఁగా చచ్చిన

నీయన్న వాలిమృతికి నీవుపడినంత మాకు దాఁపవలె నేడ్చితివే?
అదిగాక, సుగ్రీవా ! నాతమ్ముఁడు దండదటితమ్ములవంటివాఁ
డంటయ్యా! అయ్యయ్యో! ఇట్టితమ్ముఁడు- ఇట్టి పరమభక్తుఁ
డు,అహోరాత్రులు శ్రమయనక. నాకంటి విడువక-సీత ని
ష్ఠురములాడినను, నేను వియోగదుఃఖమున కోపపడినను, స
హించినాసేవయే సుఖకారకముగా, మహావీరుఁడయ్యు నా
యెడలనెప్పుడు వినయగతిఁబ్రవర్తించి నాకొఱకే తనప్రాణములను స
మర్పించిన సుగుణరాసి. ఇట్టివాఁడు నాకు కోటిజన్మములెత్తి
నను లభించునా ? నాకీలోకమంతయు నొకటియు, నాము
ద్దుతమ్ముఁడు లక్ష్మణుఁ డొకటియుఁ గాదటయ్యా ! సీతను
సయితము నాతమ్మునివలెఁ బ్రేమించియుండనే ? ఆనాఁడు
పదునాలుగేండ్లకుఁ బూర్వమున నాపట్టభంగమైనదను దుః
ఖమునఁ గేవలము నాపై భక్తిచేఁగన్నతండ్రినిసయితము కర
వాలముపాలుగావింప సిద్ధమైన తమ్ముఁడు-అరణ్యములకు నే
ను రావలదనినప్పుడు లోకమే మునింగినట్లు కన్నీరు ము
న్నీరుగా నేడ్చుచు నాపాదములను బట్టుకొని వదలని నాత
మ్ముఁడు- ,,నాయనా! నిన్నుసైత మడవికిఁగొనిపోవుదు''నని
పలికినంతమాత్రమున మహానందమున జానకితో ''వదినా
అన్నయ్య సమ్మతించినాఁడు. నాకడవిలో మీకు సేవఁజేసి
కొనుభాగ్యమబ్బి 'నని పలికియెంతో యుప్పొంగి, కారడవుల
కు వచ్చుటే కైవల్యపదవిగా నెంచి సంబరపడిన నాతమ్ముఁ
డు-ఎప్పుడు పుట్టితిమో నాఁటిదినమునఁటు నన్ను నీడవలెనే
కాచుకొనియుండిన నాతమ్ముఁడు-ఇట్టి తమ్ముఁడు కడతేఱ-సు
గ్రీవా ! నా కూఱట యెట్లు గలుగును ? నాకష్టముల న
న్నింటిని బైనిడుకొని కాలిలోముల్లయిన నాటనీయకుండ ర
క్షించినవానికి, నామూలమున నింత దారుణముగు క్రూరనిశిత

బాణముచే దుర్మరణముఁగలుగఁగా నాకింకెక్కడిశాంతి? నాకింకెక్కడిజానకి? ఇంకెక్కడితల్లులు? ఎక్కడిభరతుఁడు? అంతయుమిథ్య అయిపోయినది. రామనాటకమునకు నిర్వాణ శ్లోకము సమీపించినది. ఆహా! ఇంతేకదా! విభీషణా! ఒక్కఘడియకు రాఁబోవుపాటు నరునకుఁదెలియదు గదా! ఇంతటి నియోగము నెఱుఁగలేక మానవుఁడు భువికి దివికి జాలములు పన్ని యుంచినచింతామణికిని, శేషుని శిరోమణికిని, లంకెలు వేయుచుండునుగదా; ఎంత భ్రమపడితిని! ఎంత మోసపోయితిని!

గీ. బుద్బుదప్రాయమై భ్రమా ♦ పూర్ణమైన
జనుని యిహజీవితంబు శా ♦ శ్వతము కాదు
బంధుసంబంధ విభ్రాంతి ♦ వడయుకన్న
సన్యసించుట మిగుల ప్ర ♦ శస్తతరము.

విభీ— రామప్రభూ! ఏమిది? ఇంతజాలి మీకుఁదగునా? తమవంటి సత్యసంధులకుఁగష్టములు రావు. సౌమిత్రి యెన్నఁడును మరణించువాఁడు కాఁడు. కళకళలాడు మొగముపైఁగల యీ శుభచిహ్నములం బరికింపుఁడు.

రాము— విభీషణా! ఇంకెక్కడి తమ్ముఁడు? ఇంకెక్కడియాశ? నాకీవట్టియాశ లేలచూపెదవు? (చేయి గడ్డమునచేర్చి చింతిల్లును.)

సుగ్రీ— విభీషణా? ఈమహాత్ముఁడెంతలో ధైర్యముం బాసెను?

విభీ— వానరరాజా! సందేహమేమి? లక్ష్మణమూర్తి రామచంద్రునికెట్టితమ్ముఁడో చూచుటలేదా?

సుగ్రీ— మహాత్ముఁడేమో చింతిల్లుచున్నాఁడు.

విభీ— రామప్రభూ! ఊరక విచారించుచుండుటకేమిస్వామీ!

రాము— ఏమియునులేదు. విభీషణా! నీవిషయమే చిం[illegible]ను.

విభీ— మహాత్మా! నావిషయ మేమి?

రాము—దూరపర్వత న్యాయముగా నీవు వ్యర్థుఁడవైన నావిషయమై భ్రమపడి తోడఁబుట్టిన వానితో సైతము విరోధపడి వచ్చితివి. ఇంక నీగతి యేమగునో యని.

విభీ—అయ్యో! మహాత్మా! అట్లుపలికెద రేమి? నేనెందుఁబోవుదును ఒకమారీ శరీరమును తమ పాదపద్మములకడ సమర్పించిన తరువాత తిరిగి యెన్నఁడైన నన్యథాజరుగునా? లక్ష్మణస్వామితోపాటీశరీరము తమకొఱకే వదలఁదలఁచియున్నాను.

రాము—హాహా! నా సేవవలన మీకుఁగలుగులాభము జీవన్ముక్తియా? అటులయిన నేనాశ్రితమారకుఁడనేనా!

సుగ్రీ—హరిహరీ! హరిహరీ!

రాము—సుగ్రీవా! ఇల్లువదలివచ్చిన ముగ్గురిలో నొకతె రాక్షసుని పాలయ్యెను. ఇంకొకఁడు నేలపాలయ్యెను. జానకికొఱకై తమ్మునితోడు నమ్ముకొని నిన్ను దూషించి బలవంతపరచి యుద్ధమునకులాగి ససైన్యముగా నీకు మహాశ్రమఁ గలిగించితిని. నన్ను క్షమింపుము. నాకింక జానకి లేదు. తమ్ముఁడు లేడు. యుద్ధప్రయత్నము లేదు. మా రాక కిష్కింధకుఁ బొమ్ము. విభీషణా! భరతున కుత్తరము వ్రాసియిచ్చెదను. నీ క్షేమమును నా భక్తుఁడగు భరతుఁడు గలుగనీయఁడు. నాకు మారుగ నయోధ్య నేలుకొనుము. హా! మున్ను వాగ్దాన ప్రకారముగా నీకు లంకారాజ్యము నీయలేకపోయితిని. క్షమింపుము.

సుగ్రీ } విభీ } హా! హా! మహాత్మా! ఏమిమాటలివి?

రాము—ఇందుఁ దప్పేమియు లేదు.

సీ. రావణదేహస్థిత • ప్రాణాపహారకబాణము.
రా [illegible] • [illegible]పోయె

శక్తిహీనంబైన ♦ శవమును మీరాశ్రి
యించుట యికమీఁద ♦ హితవుకాదు
సేనతోఁగిష్కింధఁ ♦ జేరుమా సుగ్రీవ !
మదిలోన రాముని ♦ మఱచిపొమ్మ
కడుమోసమయ్యె నా ♦ కతన విభీషణా !
లే పొమ్మయోధ్యఁబా ♦ లించుకొమ్మ

గీ. జనకజ కశోకమే మృతి ♦ స్థలమటంచుఁ
బంచవటి యీ మరణము, నా ♦ పట్టమంచు
ననఘ సౌమిత్రి నేలపా ♦ లయ్యెననుచు
భరతునకు వార్త దయయున్నఁ ♦ బంపుఁడయ్య.

సుగ్రీ—అయ్యయ్యో! శోకవేగమున మీరుపలుకరానియశ్లీలంబులఁ బల్కుచున్నారు. స్వామీ! తెల్లవారులోపల హనుమంతుఁడువచ్చి సంజీవికరణిచేఁ దమ్ముని జీవింపఁజేయఁగలఁడు. నామాటలనింతైనవిశ్వసింపరా? మీకింతిశోకముతగునా దేవా?

రాము—సుగ్రీవా ! ఏమంటినో తెలియని యున్మత్తావస్థలోనుంటిని. నాతోఁడనిప్పుఁడేమియుఁబలుకవఁడు. తమ్మునిశరీరమునునన్ను గట్టిగాఁ గౌఁగలించుకొననిమ్ము. హాతమ్ముఁడా! తమ్ముఁడా!
(కౌఁగలించుకొనును.)

(తెరలో)—ఓహో! కపియోధులారా! మీరాముఁడెక్కడ? మీరాము డెక్కడ?

గీ. తరుణివిడచిన దుఃఖంబు, ♦ తమ్ము చావు
నిరుదెసల మహాగార్తి వఁ ♦ హింపఁజేయఁ
దెలివిదప్పినవాఁడేమొ ♦ తెలియఁజెప్పుడు
రణమునకు వచ్చె రాక్షస ♦ రాజటంచు.

రాము—(మహాగ్రహముతో లేచి) రే! రావణచండాలా! ఎందుఁబో

యెదవురా పాపీ? నిలువుము. పాలచెక్కులు ముదురనిబాలుని జంపిశూరుఁడనని డంబములాడుచుంటివా? ఛీ, ఛీ నాతమ్ముని ప్రాణములే పోవఁగానేనీమొండిజీవములపై నాశవహింతునా? నిన్నుఁదునామున్కలు గావించి యీశరీరమును వదలెదను. నిలువుము. విభీషణా! తమ్మునిశరీరము జాగ్రత్త. ఈ పాపాత్ముని యమపురి కంపివచ్చెదను.

28. అనుబంధము.

రావ—(ప్రవేశించి) రామా! రమ్ము. నీతో ముఖాముఖిని సంగ్రామ మాచరింప ననేకదినములనుండియు నభిలషించుచుంటిని. ఇఁక తమ్మునిపాటున కేడ్చెదవో! సతికొఱకు రోషపడెదవో! నీదురవస్థను సమర్థించుకొందువో!

రాము—రే, వృథావాగాడంబరప్రవీణా! రావణా! పేలఁబోకుము. ఒక కలఁగనినంతనే తెల్లవారెనే? ఇల్లలికినంతనే పండువ యయ్యెనే! నాతోపాటు నేఁడు నీబాంధవులు నీమృతికేడ్వ కుందురని తలఁచితివా,

గీ. ఇదె యధిజ్య కోదండ మి • య్యదె శరంబు
సర్వదానవసంహార • సమయమిదియె
బవరతిప్రవురాగి వీర రా • ఘవుఁడితండు
పారిపోయిన విడువఁడో • పాపకర్మ.

(ఇరువురు యుద్ధమొనరింతురు. రావణుఁడు పాఱిపోవును.)

రాము—ఛీ కలుషాత్మా! నిన్నింక విడువను శరణాగతుండవైనఁ గావలె శరీరగతుండవైనఁ గావలె

29. అనుబంధము.

(నిష్క్రమించి, తిరిగి రాముఁడు, రావణుఁడు ప్రవేశము.)

రావ—(ప్రవేశించి) రామా! బాణము లుపసంహరింపలేమి? నీవు

ధర్మయుద్ధ మాచరింతునని తెలివిమాలిన నీబాణిన ౦దఱు
బట్టుఁ వలెఁ బొగడుచుందురే! ఏదీ నీధర్మయుద్ధము? వెన్నుఁ
జూపిన శత్రునిపై విల్లువంచనగునా?

రాము—నీ వహంభావమును మాని శస్త్రసన్యాసంబును గావించి
పలాయితుండవైనచో నిన్నట్లే క్షమించి వదలియుందును.
నీకరమునం దాయుధ మున్నంతవఱకు నిన్ను వెంటాడక
మానను.

రావ—నాకరమునం దాయుధ మెక్కడనున్నది?

రాము—ఎక్కడనున్నదో సరిగా చూచుకొనుము. నీపదునెనిమిదవ
కరంబున నొకగదాశకలము గలదు చూచుకొనుము.

రావ—రామా! మెచ్చితిని. నీరణధర్మమునకు మెచ్చితిని. ఇదిగో
అస్త్రసన్యాసం బొనరించితిని. (గదను పారవైచి) మిగుల
బడలితిని. ఇప్పటికి నన్నుఁబోనిమ్ము. మరలివచ్చి నీతోఁ
బోరెదను.

రాము—అటులనే కానిమ్ము. ఇదిగో బాణములను నేనును బొదిలో
నుంచితిని. విల్లుడించితిని. క్షేమముగా నింటికిఁ బొమ్ము.
తిరిగి శీఘ్రముగరమ్ము. (రాముఁడు బాణములను ముడువఁగా
రావణుఁడు తిర్యఙ్ముఖుఁడగును.)

ఇది పంచమాంకము

షష్ఠాంకము.

1. వ రంగము.

(కాలనేమి శిష్యులగు పాషండ పంచములు ప్రవేశింతురు)

పాషం—పంచమా! ఈ ముండకొడుకు కాలనేమిగాఁడు మనప్రాణములమీఁదికిఁ దెచ్చిపెట్టినాఁడురా!

పంచ—పాషండా! ఎంత దుర్మార్గుఁడైన గురువును తిట్టకురా గాడిదెకొడుకును.

పాషం—వీఁడి గురుత్వము మనశిష్యత్వమునఁగులఁబడి ఏడ్చి మొత్తుకొన్నట్లున్నది. మొన్నటిరాత్రి మనము మనతోఁబాటు త్రాగి దొర్లలేదని వాఁడు కొట్టినచావుదెబ్బలకు యమలోకముఁదనుక వెళ్ళి తిరిగివచ్చితిమిరా!

పంచ—వీనిమాటనమ్మి మనమిప్పుడాంజనేయునితో విరోధపడి మా అక్షయుని కడకు మనలనిద్దఱను సందేశమునిచ్చి పంపఁగలఁడు.

పాషం—ఔను. మనము వీని బెడదవదలించుకొనుటకు నాకుచక్కని యుపాయము తోఁచుచున్నది ఉండుఁడు.

పంచ—పాషండా ! నీవు బుద్ధియందు శుక్రాచార్యులతో సమానమైన ముండకొడుకవు. ఏదోయుపాయముఁ జెప్పితివా ! నీ మేలు మఱచిపోను.

పాషం—హనుమంతుఁడు వచ్చిన వెంటనే యీ కాలనేమిగానిని బట్టి యొప్పగింతము.

పంచ—ఓరి నీకుంపతెగ ! బిగ్గఱఁగఁ గేకలు వేయకు. అదిగో గురువు ముండకొడుకు వచ్చుచున్నాఁడు. ఈమాట లేమాత్రము వాని చెవినిఁబడిన మనతాడు తెగును.

(కాలనేమి ప్రవేశించి)

కాల—శిష్యులారా ! ఏమైనది ?

పాషం } గురుభ్యోనమః.
పంచ }

కాల—ఏమైనదిరా?

పాషం—ఏమగుట కేమున్నది బాబూ ! మీకుఁగాలమైనది.

కాల—ఓరి దుష్టుఁడా! నాకు కాలమగుటేమి?

పాషం—జపకాలమైనది గురునరా !

కాల—నాయాజ్ఞప్రకారముగా మీరు మాయచేత వృక్షములను గల్పించి యందు విషఫలములను నిర్మించితిరి గద !

పంచ—చిత్తము.

కాల—కమండలమున నేమి పోసితిరి ?

పంచ—కాలకూట విషము

కాల—సెబాసు ! మంచిపనిచేసితిరి. మీరే నాకుఁ దగిన శిష్యులు. నే నిప్పు డెటులున్నానురా ?

పాషం—బాబు ! మీవలెనేయున్నారు !

కాల—అనఁగా?

పాపం.—కాలనేమి గురువుగారివలె నున్నారు.

కాల—ఆ! నేను మారిపోలేదా! ఒకమునివలె లేనటరా? నీవు తెలివితక్కువ సన్యాసివి! పంచమా! నీవు చెప్పరా ఎటు లున్నాను నేను?

పంచ—మీరు మీవలె లేరు స్వామీ!

కాల—మఱి యెటులున్నాను చెప్పుము.

పంచ—గొప్ప ఋషీశ్వరుఁడవలెనున్నారు.

కాల—సెబాస్? అదిమాట. ఓరీ! పంచమా! పాపంమున కేమియుఁ దెలియదు.

పంచ—పాపండా! నీకేమియుఁ దెలియదేమిరా! తెలివితక్కువ గాడిదా! ఎప్పుడును గురువుగారి కిష్టమగు మాటలే యాడుచుండుము. ఊఁ, తెలిసినదా!

పాపం—చిత్తము. ఇదివఱకుఁ దెలిసినదిగాదు.

కాల—సరే! ఇప్పుడు నేను గురుఁడను. మీరు శిష్యులు. హనుమంతుఁడు సంజీవిని దెల్లవారులోపలఁ గొనిపోయినచో లక్ష్మణుఁడు బ్రిదుకును. కనుక ఎటులైన నిందే నిలిపి తెల్లవార్చవలసినదని రావణరాజు నాజ్ఞ. నాప్రతాప మిఁక చూడుండు. నామాయచేత నాకాశమున బ్రయాణము చేయుచున్న హనుమంతునకు దాహముఁగల్గించి యింపురప్పించెదను (మంత్రించును)

హను—(ప్రవేశించి) అబ్బా! ఏమిది? విచిత్రము! నాకేటికో భరింపరాని దాహముఁ గల్గుచున్నది. అంతరాళమున నిలువఁజాలనైతి. ఆహాహా! ఇదియొక ఫలతరువిరాజితమగు దివ్యవనము. ఇందేదైనఁ గాసారముగలదేమో చూచెదఁగాక!

కాల—శిష్యులారా! శ్రీరామజపము నారంభింపుఁడు బిగ్గఱగా. తెలిసినదా!

శ్రీరామ రామ రామ రామ, (జపింతురు.)

హను—(విని) కర్ణరసాయనమయ్యె! ఎవరీ శ్రీరామభక్తాగ్రేసరులు? రామకార్యార్థినై చనుచున్న నాకీమహాత్ములు నాఁటి సంపాతివలె సహాయమగుదురని తోఁచుచున్నది. సమీపించెదఁగాక!

ముగ్గురు—(శ్రీరామ రామ రామ (మఱింత బిగ్గరగ జపింతురు.)

హను—(నమస్కరించి) ఓ శ్రీరామభక్తాగ్రేసరులారా! మీపాదములకు రామదాసుఁడగు మారుతి నమస్కారములు.

కాల—(కన్నులు దెఱచి) ఓహో! వానరోత్తముఁడా! అయ్యా! నీవు హనుమంతుఁడవు కావుగద.

హను—మునిచంద్రమా! దివ్యచక్షులగు మీరుచక్కగా నెఱింగితిరి.

కాల—రామభక్తశ్రేష్ఠా! నీరాకనాకాశ్చర్యముఁ గొలుపుచున్నది నిరంతరరామస్మరణముఁ జేయుచున్న నాతపస్సున కానందించి శ్రీరామచంద్రమూర్తి నాకడకు నిన్ను దూతగఁ బంపలేదుగద!

హను—మహాత్మా! రామచంద్రమూర్తి మహావిపత్తునఁ జిక్కియున్నవాఁడు

కాల—ఆ! ఆ! నిజమా! ఏమెట్టివిపత్తు?

హను—విన్నవించుచున్నాను.

ఆ. మేరమీఱి యతఁడు ♦ మిత్రసుతుఁడు రావ
ణుని వధింపఁ బోవ ♦ రణమునందుఁ
బాప మనక శక్తి ♦ బాణము సాధించి
యతని గాఢమూర్ఛ ♦ నొందఁ జేసె.

కాల—హా శ్రీరామచంద్రా! శ్రీరామచంద్రా! (మూర్ఛిల్లును.)

హను—అయ్యయ్యో! ఇదేమివిపరీతము? రామభక్తుఁడగు నీతఁడు రాముని విపత్కథ నాలకించి మూర్ఛిల్లెను. అయ్యా! లెమ్ము.

మనమిద్దఱముం గలసి కర్తవ్య మాలోచింతము.

కాల—(లేచి) మారుతీ! ఇంకేమి కర్తవ్యము? మహాత్ముండగు లక్ష్మణుండు రావణుని శక్తి బాణమున మూర్ఛనందెనా! ఔరా! దానవాధముం డెంతపని చేసెను! హనుమంతా! చూచుచుండుము. వానిని నా శాపబలమున సంహరించెదను.

హను—మహాత్మా! నీవంతవాండగుట నిజమే కాని తొందరపడవలదు. రావణుని రామమూర్తియే వధింపవలయును.

కాల—వెఱ్ఱివాండా! లక్ష్మణుండు మూర్ఛం దేరినం గదా రావణవధ?

హను—లక్ష్మణుని మూర్ఛం దేర్చుటకే నేను సంజీవికరణికై ద్రోణాద్రికరుగుచు దాహమగుట నిందువచ్చితిని.

కాల—ఆహా! మారుతీ! నీవుత్తమోత్తమ భక్తాగ్రేసరుండవు. నీయుద్యోగము సఫలమగుంగాక. నీవంటివా రూరక మావంటి యల్పుల కడకు రారు. కావునం దెల్లవారుదనుక నిందుండి నాపూజలనంది యరుగం బ్రార్థింతును

హను—మునీంద్రా! సూర్యోదయమైనంతనే లక్ష్మణమూర్ఛ మృతిగాం బరిణమించును. కావున తెల్లవారకమున్నె నేనరుగవలయును.

కాల—ఓహో! అట్లైన సత్వరము చనవలసినదే.

హను—నాకు దాహమగుచున్నది

కాల—అట్లైన నీ వృక్షములందలి ఫలంబులచే దాహశాంతిం జేసికొనుము. శిష్యులారా! ఈమహాత్మునకుం గొన్ని ఫలములను దెచ్చియుండు?

హను—అయ్యా! వలదు. రాఘవు లట్టిగతినుండ నేనెట్లు ఫలములు నంటుదును. ఈ సమీపమున నేదేని సరోవరము గలదేని చూపుము. నీటిచేత దాహశాంతింగాంచి మఱల వేగముగ నరిగెదను

కాల— (తనలో) వీఁడెందును లోఁబడకున్నాఁడు! సరి కానిమ్ము. మ ఱొకయెత్తెత్తెదను. (ప్ర) మారుతీ! ఈయంధకారమున సరోవరము కేలనరుగవలయు? నాకమండలజలముల నిచ్చెదను.

హను— క్షమింపవలయు. నే నొకరంటిన జలములఁ ద్రావను

కాల— (తనలో) అబ్బా! అంత నైష్ఠికుఁడవా! అట్లయిన నీనిష్ఠ ని వుడే వదలించెద. (ప్రకా) శిష్యులారా! ఈయన కీసమీప మందలి సరస్సును చూపుఁడు. అయ్యా! ఈబాలకులతో నరుగుఁడు.

హను— మహాప్రసాదము.

(శిష్యులతో హనుమంతుఁడు (నిష్క్రమించును.)

కాల— (తన) భళిభళీ! చక్కని పనిచేసితిని! ఈసరస్సున నొక భయంకర మకర మనేకదినములనుండియు నివసించుచున్నది. దాని నోటఁబడి బ్రదికిన వారింతవఱ కెవ్వరును లేరు. వీని కిదే మరణకాలము.

(నిష్క్రమించును.)

(తెర వ్రాలును.)

2 వ. రంగము:— సరోవరతీరము.

హను— (ప్రవేశించి) శిష్యులుచూపిన సరోవరమిదియే. వేగముగ దాహశాంతిఁజేసికొని యరిగెద. (నీటిలో దిగి నీరుఁద్రావి) ఆహా! పిపాసార్తునకు శీతోదకమే యమృతపానము కాఁగా సహజమధురమగు నీ క్షీరోదకము నాకమృతాధికమై, నూతన చైతన్యముం గలిగించి నాముకార్యమున కధికశక్తిం బ్రసాదించినది. ఇఁక నరుగవలయు. (పోవఁబోయి నిలచి) ఆఁ! ఏమిది? నాపాదముంబట్టుకొని యేదియో జలచరము ము

మనకు లాగుచున్నది. ఒకవేళ మకరము కాదుగద! అః! సందేహమేమి ?

ఆ. మును గజేంద్రపాద ♦ మూలంబు గ్రహియించి,
వెతలనిడిన మకరి ♦ విధముగాఁగ
జరణమును గ్రహించి ♦ యరుదారబాధింపఁ
దొడఁగె మకరమొకటి ♦ దుష్టమగుచు.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మమే నాకీయెడ సహాయమగునుగాక ! రఘురామ కరుణాప్రసాదంబున నిట్టి దుష్టప్రాణిలోకమెల్లఁ బలాపంచె లగుఁగాక! జయ్ శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః (మకరి గర్భముఁ జించుచున్నాఁడు.)

(మకర యప్సరసగా మారుచున్నది.)

అప్స—మహాత్మా! అంజనీతనయా! నాశాపంబు వాపితివి! నీకనేక ప్రణామములు.

హను—అమ్మా! నీవెవ్వతెవు ?

అప్స—మహాత్మా! నేను ధాన్యమాలిని యనుపేరుగల యప్సరసను. కొండొక కారణమున శాపవశమున నిందు మకరమనై యుంటిని. నేఁటికి నీకృపచే శాపవిమోచన మయ్యెను. నీ యుపకారమునకై నీకొక్క రహస్యమెఱింగించెద. నీకు సరోవరముం జూపిన యీముని, నీమరణముఁ గోరిన కాలనేమి యను రాక్షసుఁడు. వీనిని వధించినపిదప నిరవశేషముగ, శ్రీరామకార్యముం దీర్చుకొమ్ము. నేను పనివినియెద.

హను—అమ్మా! భాగ్యము

అప్స—(నిష్క్రమించును.)

హను—రే! దురాత్మా! కాలనేమీ! కాలనేమీ! ఎంతమోసగాఁడవురా ! నీమరణము సమీపించినది నిలువుము.

(నిష్క్రమించును.)

(భయముతో పాషండపంచములు ప్రవేశింతురు.)

పాషం—ఓరీ! పాషండా! నేఁటితో మన పనిసున్నయైనది. మొసలి యప్సరసయై మనగుట్టు వెళ్ళఁబెట్టినది ఇప్పుడు కాలనేమిజాడ నాంజనేయుని కెఱిఁగించితిమా బ్రదికెదము.

పంచ—అవునురా. అదిగో హనుమంతుఁడిటే వచ్చుచున్నాఁడు చచ్చితిమి.

పాషం—రక్షింపుమని కాళ్ళపైఁబడుదము. సిద్ధముగ నుండుము.
(తరువాతఁ గ్రోధముతో హనుమంతుఁడు ప్రవేశము.)

హను—రే! దుష్క్రియారంభదానవాధములారా! నిలుఁడు, నిలుఁడు, పాఱిపోకుఁడు.

ఆ. ఘనుఁడు రామచంద్రు ♦ కార్యంబు నాఁ దలఁ
దాల్చి యంబరమునఁ ♦ దరలునన్ను
గాఁచిపోక్త శక్తి ♦ రప్పించి మడియింపఁ
జూతురే! నిలుండు ♦ శుంఠలార!

పంచ, పాషం—మహాత్మా! రక్షింపుము. (పాదములఁబడుదురు.)

హను—బాలులారా! మిమ్ము రక్షించితిని. పాపియగు కాలనేమి యెక్కడ?

పంచ, పాషం—మహాత్మా! ఆ పొదలచాటున నున్నాఁడు. చంపుము.

కాల—(కోపముతోఁ బ్రవేశించి) ఛీ! కృతఘ్నులారా! పారహంస్యమునీదుష్టున కెఱిఁగించుచుంటిరా! చచ్చితిరి చూడుఁడు. (చంపఁబోవును.)

వంచ
పామం } మహాత్మా! ఆంజనేయా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

హను—ఓరీ! చండాలుఁడా! ఆ శాలురనట్రా నీవు చంపఁ దల పడినది? కపటసన్యాసివై రామకార్యవిఘ్న మహాపాతక ప్రవృత్తుఁడవైన నిన్నుఁ జంపి రామహితంబు సల్పెద.

గీ. మోసమును బన్ని కపటస ♦ న్యాసివగుచు
మకరయుతవిష కాసార ♦ మధ్యమందు
జలముఁ గ్రోలఁగఁ బంపి నన్ ♦ జంపఁ దలఁచి
నట్టి నిన్నుఁ జేర్తు నిప్పుడే ♦ యమపురంబు.

(హనుమంతుఁడు కాలనేమినిజంపును)

(తెర వ్రాలును.)

3 వ రంగము:—యుద్ధభూమి.

(లక్ష్మణుఁడు మూర్ఛిల్లియుండఁగా విభీషణుఁడు, రాముఁడు, సుగ్రీవుఁడు మొదలగు కపులు ప్రవేశింతురు)

విభీ—మహాప్రభూ! తూర్పుదిక్కున నాకాంతియేమి?

రాము—ఏమి? ఏమి? మావంశమునకు మూలపురుషుఁడై యుండియు నీసూర్యుఁ డిప్పుడే యుదయించినాఁడా? ఇంత కావరమాయీభానునకు? తా నుదయించిన నాతమ్ముని ప్రాణములకొఱకు జగద్విలయమైనను సరే యీసూర్యుని వధించెదను.

30. అనుబంధము.

సుగ్రీ—మహాప్రభూ! క్షమింపుము. అది సూర్యకాంతి గాదు. మన యాంజనేయుండు తెచ్చుచున్న సంజీవికాంతి.

రాము—ఏమీ! నిజమేనా! నిజమేనా!

హను—(ద్రోణాద్రితోఁ బ్రవేశించును.)

హను — శ్రీరామచంద్రమూర్తికి జయ్

సుషేణుఁడు — (ప్రవేశించి, మహాప్రభూ! సంజీవకరిణిని గుర్తింపలేక మారుతి ద్రోణాద్రినే పెకలించి తెచ్చినాఁడు. మారుతీ! నీవుందుము పర్వతమును దింపుము. నేను సంజీవకరణిని వెదకుదును.

హను — (దింపును.)

సుషే — (వెదకి తీసి) సర్వలోక శుభకరముగా సౌమిత్రి పునర్జీవితుఁడగుఁగాక !

లక్ష్మ — (లేచి) హా! రామచంద్రా!

రాము — తమ్ముఁడా! ఇక్కడనే యున్నాను. నన్ను ముందొక్కమారు కౌఁగలించికొమ్ము !

లక్ష్మ — (కౌఁగలించుకొని) అన్నయ్యా ! రావణుఁ డేడీ ?

రాము — రావణ సంహారమున కిఁక నేగుదము. తొందరపడకుము. మారుతీ ! నీయుపకారమునకు నేనేమియు మఱు మేలు చేయలేను. ముందెప్పుడైన నీప్రపంచ జనులు నా పేరుఁ దలంతురేని నాకన్న ముున్నుగ నిన్నుఁ దలంతురు.

హను — ఆహా! శ్రీరామ లక్ష్మణులం జూచిన, భావి శ్రీరామ పట్టాభిషేక మెప్పుడేయెన్నొ మహానందమగుచున్నది. కపులారా! ఈ మానంగ సమయమున నోరార నీరాఘవులకు మంగళములఁ బాడి, యనంతరమున నన తర విధానముం బరికింతము

(అందఱు మంగళములు పాడుదురు.)

షష్ఠాంకము

సంపూర్ణము.

అనుబంధములు.

1 కేదార్ — ధృపద్.

కపులు — శ్రీసీతానాథా మునిసేవిత ! దితిసుతహారణా ॥
భాసమాన । కమలనయన పరమానందావ్రిమేయ
దాసపోష పాపనాశ ధరణీశ । రామచంద్రా ॥ శ్రీ॥
కలుషహారణ కమలచరణ । గరుడవాహన మోహాన
సుగుణభరిత విగతదురిత । సుమహితచరితా ॥ శ్రీ॥

2 సిహేంద్రమధ్యము — ఆది.

రాముడు — గుణధనమా కోవిదుడవో యంజనా ! విదుడవో యంజ
నా కోవిదుడవో యంజనా ॥ గుణ॥
ఎంతయు శ్రాంతినొంది ! వింతగానంగనా । వార్తలుదెల్పి
మాప్రాణముల్ నిల్పితివి ॥ గుణ॥
సాహసోదార రణధీర । వరగంభీర అంజనీపుత్రా
నుతిపాత్రా అతిధృఢగాత్రా । విదుడవో యంజనా ॥ గుణ॥

4 పూరి — ఆది

విభీ — ఛీ! వంశనాశనుండవౌ రఘునాథ ॥ ఛీ॥
జననమాదిదనుజనీతి । నిలిపితి వధములు సలిపితి ॥ ఛీ॥
భగతిన్ మారుతిన్ దోసముం బలుకగన్
న్యాయమావిధాయమా సుధేయమా విధేయమా ॥ ఛీ॥

5 పూరి — ఆది.

విభీ — గర్వాలాపులు వీరలు తుదకొక గన్నకైనం బనికిరారు రావణ
సర్వవిషయముల నాలోచింపుము

సంగ్రామము నెదఁదలఁచఁగఁబోకుము ॥గ॥
రాముఁడు నిన్నెదుర్కొని సంగ్రామ మొనర్చుచుండన్
శితసాయకములు చురుకని నిను నొవ్వఁజేయుచుండన్
వేనవేలు దనుజులు పృథివీస్థలి దెగుచుండన్
నిను వీరు గావరారు సుమ్మి ఆ ఆ ఆ ఆ ॥గ॥

6. ఫీలు—ఆది.

విభీ—తగదుతగదన్నా యీవైరము ॥త॥
పగవానిఁగా రామభద్రు నెంచుట॥ త॥
అగణితమగు లంకాపుర లక్ష్మిని
పగతురపాల్సేసి పాడుచేయుట॥ త॥
మనుజాంగనకయి । దనుజాన్వయమును
జనములతో నాశనముఁ జేయుట॥ త॥

8. భాగేశ్వరి—జంపె, (10. అక్షరములు)

రాముఁడు—

1. మదినిగలఁగనొందకయ్యా । మనకుఁగలుగు దుఃఖమునకుఁ
దల్లడపాటుఁ జెందినన్ గలదే ఫలితము
ఘనమీశ్వర సంకల్పంబులకు
వికల్పమొక్కనాఁడుఁ గలుగదు॥ మ॥
2. అనుజుడఁసి మదినడలుఁజెందక।అసాధ్యమని యనుమానమందక
సుధారుచిరమగు న్యాయబోధనము
సురుచిరముగ నొనరించితివి॥ సు॥
అంతటిపులస్త్యబ్రహ్మ । వంశవాగసుఁడవై
దివిజాంతకు దశగ్రీవ కనుజుఁడవై

ఇపుడిటులవమానము నొంది దుఃఖమతివై
శరణంచును నీయంతవాఁడుని గోరుకన్నఁగలదె భాగ్యము॥మ॥

9 ఫీలు—త్రిశగతి.

విభీ—శ్రీరాముని దలచితి మానసాగా। మిముఁజేరితి కపులారా।
క్షమియింపుఁడన్నలారా॥ శ్రీ॥
వైరిసోదరుఁడనటంచు। వాదినెంచకుఁడయ్యా
దేవాగవీఁడటంచు నాగ్ర। హముజెందకుఁడయ్యా
క్రూరుఁడానప్పుఁడనటంచు। కోపింపకుఁడయ్యా
యేదారిలేదు రాముపాదముల నమ్మినాఁడనయ్య॥ శ్రీ॥

10. సురట—ఆది.

హను—చింతిలఁబోకయ్యా। విభీషణా॥ చింతి॥
భ్రాంతిఁగొని యజ్ఞానహతకుఁడు
పాదతాడనముఁ గావించెనుగా॥ చిం॥
క్రూరుఁడు చోరుఁడు రావణుఁడూ
కూలుటనిక్కము చూడుసుఁడూ
శ్రీరామచంద్రుఁడసేవారతి
సేవింపుము భావింపుము నెమ్మది॥ చింతిల॥
మనకందరకీ మహాత్ముసేవయె
ననుదినమును భవతారకమూ
ధనకనకాదు లశాశ్వతంబు లీ
ధన్యునిసేవయె శాశ్వతఫలదము॥ చింతిల॥

11. మోహన— ధృపద

కవులు—నమోస్తుగంభీరమూర్తి । సమస్తజలచక్రివర్తి
సమానరహితోరుకీర్తి । యమానుషజలాదిశక్తి
యమేయరత్నప్రశస్తి । విమోహిత తరంగవర్తి ॥న॥

12. బ్యాగ్—ఆది.

రాము—హా నీకావరముగా సహింతునె ॥హా॥
బాణకోటులను బంపెద నింక నీ
ప్రతాపసారము నణగించెదరా ॥హా॥
భాస్కరవంశోద్భవసంజాతుండ
బహుళధైర్యనిర్భేదకబాహుండ
ప్రకటాశుగసంభవానలోద్ధతిం
బరిమార్చెదంజసిదీర్చెద మార్చెద ॥హా॥

13. కాఫీ—ఆది.

సముద్రుండు—ఇటులేగ సేయుట న్యాయమె నీకో
యినవంశాంబుధిపూర్ణ సుధాకర ॥ఇ॥
పటుతరలయకాలము సంభవమయె
భానుండుప్రాగ్దిశ భవమొందెనొకో
శత్రుండనని నీచాపము నెత్తకు
మిత్రుండ నీగియు పాత్రుండ పతితుండ
శరణమయ్యా నీ చరణయుగములకుఁ
కరుణాకర వేగమె రక్షింపుము ॥ఇ॥

4. సారంగ—ఆది

అంగ—లోకాభిరామ । వైకుంఠధామ రామ ॥లో॥
నాకేశవినుత । పావననామా
నారదవందిత । నీరదశ్యామా ॥లో॥
రఘువంశాంబుధి । రంజితసోమ
రాత్రించరసం । హారిమవిరామా ॥లో॥

15. కాఫి—ఆది

అంగ- ఎంతద్రోహ మొనరించితివరరె। భ్రాంతిమీరగ జానకిఁగొని రావణ॥
నాశనము౯ ॥ దెలియక సీ । తాపతిని౯ । దెచ్చితివా
దెచ్చి చచ్చు ప్రాప్తిగంటి వరెరె ।ఎంత॥

16. హనుమతోడి—ఆది

అంగ—మదమున ప్రేలకుమా । రాక్షసరాజ ॥మ॥
మదదైత్యులఁబరిమార్చుశక్తిరా
సదయాత్ముఁడవై జానకినిడరా
సద్వంశము నాశనము సలుపకుర ॥మ॥

17. పీలు—ఆది.

త్రిజట—ఎంతద్రోహ మొనరించినామొ । మా
పూర్వభవంబునఁబుణ్యాత్ములకు ॥ఎం॥
పాపంబు జేసితిమో । బిడ్డపాపలఁ బాపితిమో
యేసదయాత్ములేడ్వఁగ మేమానందంబునొందితిమో
యీగతి౯ । దుఃఖాబ్ధి౯ । దూలంగ౯ । సోలంగ ॥ఎం॥

సంపూర్ణాంజనేయము

(గ్రంథకర్త:— కొడాలి సత్యనారాయణరావుగారు)

వెల 1—0—0 మాత్రమే.

పసితనంబుననే యెవండు ప్రచండభానునిఁ గబళింపనుద్య మించెనో, సూర్యు నారాధించి యెవండు సకలవిద్యాపారంగతుఁ డయ్యెనో, శ్రీరామచంద్రమూర్తి కెవండు దాసానదాసుండై మెలంగెనో, సుగ్రీవునిమంత్రియై యెవ్వండు రాజకీయ వేత్తయనెడి కీర్తినందెనో, తారకనామమంత్రపఠనముచే నెవ్వండు ముక్తికాంతను హస్తగత మొనర్చుకొనెనో అట్టి హనుమంతుని దివ్యచారిత్రము నెవ్వరు దృశ్యప్రబంధముగ రచియించి యుండనికొఱంత నీగ్రంథకర్త గారు తీర్చినారు నాలుగవ కూర్పునకు వేచియున్నది.

—♦ శైలిపద్యము ♦—

సీ. పండంచు భ్రాంతిని ♦ పైకెగసినయప్పు
స్వయముగాఁగన్నభా ♦ స్కరుఁడుసాక్షి,
ఇతనిదెబ్బలకు స ♦ హింపక యోడిన
రాహువుపాటుల ♦ క్రమమెసాక్షి,
సూక్ష్మరూపిగ భూమి ♦ చుట్టుఁ దిరిగి సూర్యు
దరి నేర్చినట్టి వే ♦ దములెసాక్షి
బలసత్త్వముల ప్రభా ♦ వంబు వనులయందు
ననుభవించినయట్టి ♦ మునులెసాక్షి

వారువీరననేల? దే ♦ వతలెసాక్షి
వరము లిప్పించి మనిచిన ♦ బ్రహ్మసాక్షి
అట్టినో దేవ! వీనికి ♦ సరివికాని
కార్యమున్నదె మూఁడులో ♦ కములయందు?

సంపూర్ణరామాయణము

(గ్రంథకర్త:— గూడూరి కోటీశ్వరరావుగారు)

కల్యాణ గుణాభిరాముని యుత్కృష్ట చరిత్రమును నెందరు మహాకవులు రచియించినను శ్రీరామకథయగుట నెల్లరందఱువిరచితములఁ బఠించుట ధర్మమేకదా! ఒకఆర్డరును దయచేయుఁడు.

వెల రూ 1—4—0

—◆ శైలిపద్యము ◆—

శా॥ కారుణ్యంబున రామచంద్రునకు నన్ ◆
గల్యాణమున్ జేసి నీ
వీరీతిన్ బెడఁబాసి మమ్ములఁ గటా ◆
యెట్లుంటి విన్నాళ్లు? హా!
పారంబించెయులేసి ప్రేమమున నా ◆
ప్రాణేశునన్మార్గ్భంగాఁ
జేరన్ వచ్చితి చంతెహాలు నినునేఁ ◆
జేకొందు నో రత్నమా॥

వలయువారు:—

చందానారాయణ శ్రేష్ఠి,
బుక్ సెల్లర్; జనరల్ బజార్,
[illegible] — మార్కెట్
సికింద్రాబాద్ (డక్కన్.)